**Az adott oldal a digitalizált kötetünkből hiányzik!
Amint lehetőségünk lesz rá, pótolni fogjuk!
Megértésüket köszönjük!**

Amennyiben Ön rendelkezik az eredeti kötet itt hiányzó oldalával, kérjük, hogy vegye fel velünk a kapcsolatot!

ambrusa@lib.pte.hu

HOGYAN NEVELJÜK KISDEDEINKET.

(Levelek egy anyához.)

ELSŐ LEVÉL.

Kedves leányom! Azon kérelemmel fordúlsz hozzám: fejteném ki előtted azon elveket, melyeket gyermekeid nevelésénél az első években követned kell, hogy megvethesd boldogságuk biztos alapjait?

El voltam készűlve, sőt mi több, biztosan vártam e kérelmedre és mégis oly neheznek és kényesnek tartom e kívánság teljesitését, hogy addig munkához sem kezdhetek, míg föl nem vetem ezt a kérdést: *Megvan-e benned az igazi anyai szeretet?* Mert, ha hiányzik belőled ez a magasztos anyai érzés, melyben egyesűlnek a szerelemnek és az értelemnek azon csirái, a melyeket a nyugodt és okos létezés alapjaiúl lehet elismernünk, akkor az elvek, melyeket veled közölni akarok, érthetetlenek és megfoghatatlanok, kivihetetlenek és hiába valók maradnak reád nézve; a szó, melyet veled közölnöm lehet, csak akkor érhet előtted valamit, sokat, ha megvan benned az igazi anyai szeretet!

Ne vedd rosz néven, hogy ezt a kérdést is intézzem hozzád: *Igazi anya vagy-e?* Lásd, oly gyakran találkozunk anyákkal, kik nem ismerik az igazi anyai érzetet. — Lehetetlenségnek tartod ezen szomorú tényt? Nézz csak körűl! *Hányan vannak, kik gyermekeik között unatkoznak,* pedig a kit gyermekei között megtalál az unalom, abban anyai szeretet nincs; nem lehet. Ki másra bizza gyermekét, pótolhatatlan csorbát ejt gyermekének boldogságán; mert ki képes megragadóbban, maradandóbban hatni a gyermekre

az anyánál? Hisz ő áll hozzá legközelebb s köztük a legbensőbb rokonság létezik; a gyermek egy része az anyának s a természet rendeltetésénél fogva a magzat többnyire hasonképe a szülőnek. Az anya, lelke rokonságánál fogva, könnyebben és természetesebben fejlesztheti gyermekének szellemét, mint bárki más. Méltán szól azért az oly anyákhoz, kik gyermekeiket szolgálókra és dajkákra bizzák *Jean Paul* imígy:

«Az egész hajdankor fölülemeli az anyaszeretetet az atyain. Mily nagynak kell annak lennie, mit a szerető apa is nagyobbnak és hatalmasabbnak tart saját atyai érzelménél! Miért vagytok tehát ti anyák az anyai szeretet kimutatásában oly hanyagok? A szerelemnek kincseket és vért áldoztok, — miért vonjátok el gyermekeitektől a legkisebb áldozatokat is?»

«Igaz, hogy a mit ti anyák, gyermekeitek körül a világért áldoztok, kevés elismerésben részesül; a férfiak uralkodnak és dicsőséget aratnak — s azon ezer meg ezer áldozat, melyen ti az államnak egy hőst vagy költőt teremtetek, még csak számba se vétetik! Csak ritkán találja meg egy Cornelia a maga Plutarchját, ki róla a Grachusokkal együtt megemlékezzék. De kétszer nem fogtok elfelejtetni! Ha hisztek egy más boldogabb világban, hol a hálás szív öröm könnyűi többet nyomnak s jobban fénylenek, mint e világ koronái, melyek a kínos gyötrelmeknek megkövült könyeivel ékeskednek: úgy bizton várhatjátok a méltó jutalmat. Aztán bizonyos az is, hogy még egy gyermek sem feledte el az őt tisztán és igazán szerető és okosan nevelő édes anyát. A homályos gyermekkor kéklő hegyein, melyek felé oly gyakran vissza-vissza fordúlunk, ott állnak az anyák is, kik nekünk az életet onnan mutatták meg. Oh édes anyánkat csak akkor feledhetjük el, ha nem tudunk többé a legboldogabb korra visszaemlékezni. Ti nők, kik azt szeretnétek, hogy benneteket sokáig, örökké tartó szeretet vegyen körül, kívánságtok teljesűlni fog — csak legyetek igazi anyjai gyermekeiteknek. Ha ezt nem teszitek — minden küzdelmetek hiába való leend, s hasonlókká lesztek amaz elkárhozott angyalokhoz, kik hiu ábrándokért elhagyták a mennyországot, melybe érdemetlenül jutottak, s pirulnotok kell az oly szerencsétlennek

mellett, kik hiába emelik fel szíveiket s hiába óhajtanak föl az egekbe, melyből ti magatokat száműztétek.» —

Az igazi anyának nincs nagyobb gyönyörűsége, nem lehet nemesebb és kedvesebb mulatsága, mint kisdedeinek szellemi nevelése, ezt másra bízni annyit tesz, mint lemondani a legszentebb jogról és kötelességről. *A szellemi fejlődés az érzékszervek és a beszélő műszerek képzésével kezdődik.* Ez a testi nevelés gondjai mellett az anyáknak gyermekeik első három-négy évében a legfőbb teendőjük s ez az, melyet másra nem volna szabad bízniok.

Hallgasd meg miként irják le e teendőhöz szükséges utasítást a kisdedeket lángoló szeretettel nevelő pedagogusok:

«Mit a szerencsés kisded legelsőbben leggyakrabban lát, az önmaga az édes anya, látja továbbá a négy falat, melyen belül él s mindazt mi körülötte van, atyját, testvéreit, azok ruháit s a bútorokat s a házi állatokat, melyek a szobába juthatnak stb. Már az első napokban kinyitja előtte a gondos anya a szoba ablakát, hogy nézhesse a kisded az eget, a földet, a ház mellett lévő kertet, a fákat vagy a házakat, a mozgó élő lényeket, a közelt, a távolt, a nagyot és kicsinyt, az egyet és a sokat, a fehéret s a kéket, a vöröst s a feketét stb. Alig nehány hónapos még a gyermek, anyja már is az ajtó elé viszi karján, hogy közelebb jusson ahhoz, mit az ablakból láthatott; megmutatja neki a tyúkot, miként szedi föl a szemet, melyet elébe szórnak, a vizet miként csurog a kútból — majd virágot keres neki fehéret, sárgát, vagy pirosat, kezébe adja s orra elébe tartja azt. —

Majd nehány hó multával messzebb viszi gyermekét az édes anya, hogy közelebbről szemlélhesse az a szomszéd házat, a templomot. Érzékei fejlődnek a folytonos tevékenység között, a gyermek szemével látni, fülével hallani, orrával szagolni, ízlési szervével izlelni, újjaival tapintani tanúl az édes anya karján, az édes anya ölében. Még járni sem tud máris megtanúlta az érzékek használását — s hogy azoknak hasznát vehesse négy-kézláb mászik a szobában egyik tárgytól a másikhoz s ki az ajtó küszöbön a szabad természetbe s ott pirítkozik valamely széltől ment szegletben s kapdos minden után a mit lát, ölébe szedi az apró kavicsokat,

szalmaszálat, mi megtetszik szemének, azzal megkínálja száját is — utána nyúl a csúszó féregnek, kapkod a pillangó után stb. Minden nap valami újjat lát, napról-napra több és többféle érzet keletkezik lelkében — a régibbek ismétlődnek — a gyermek érzeteit egymástól megkezdi különböztetni — észrevenni, hogy mi a kicsiny, mi a nagy, mi a közel, mi a távol, mi a sok s mi a kevés, mi a könnyű, mi a nehéz, mi a puha, mi a kemény stb. Észreveszi s megjegyzi magának, hogy mi esik neki jól vagy roszúl.»

«Tudod-e édes anya mi történik ekkor gyermekeddel a midőn így játszik? *Isten ki az emberi lelket teremté, leszállt magas trónusáról, hogy első mestere legyen a még ártatlan fejledező léleknek.* Isteni erő érinti a szemet, a fület, s a többi érzékszerveket, hogy működjenek s a lelket tevékenységre bírják. Isteni erő érinti a szivet, hogy kellemes és kellemetlen érzelmek felfogására és megkülönböztetésére alkalmas legyen. Isten hívja életre az első ösztönöket, melyekből majd idővel az akarat erő emelkedik ki.

Mit kell ilyenkor neked az édes anyának tenned? Ülj le gyermeked mellé — légy vele szüntelen, s tanúld meg teremtő Istenedtől a nevelés titkait s törvényeit. Ha igazán szereted gyermekedet, Istennek rajtad s magzatodon uralkodó vezető keze értésedre fogja adni, mit mívelj, s mihez tartsd magadat. Ha észre veszed, hogy mire veti gyermeked leggyakrabban tekintét, ha tudod már, hogy mi után eseng leginkább s minek mosolyog és örül különösen, attól távol ne tartsd a kisdedet. Kövesd csak bizton és bátran azt az útat, melyet a teremtő jelölt ki, midőn fogékonyabbá tette a gyermek lelkét az egyik vagy másik benyomás iránt. *A mi iránt a kisded előszeretettel viseltetik, a minek leginkább tud mosolyogni, örülni az teszi a legjobb, a leghatósabb benyomást értelmére, szivére és akaratára, az hat reá, szellemére leginkább nevelőleg.*

Vidd ezért kisdededet minél gyakrabban azon tárgyhoz, mely őt kiváltképen gyönyörködtetni látszik, vidd közel ahhoz, a mi után eseng — keress a házban, a kertben, a mezőn, a réten oly dolgokat, melyek színre, fényre, alakra avagy mozgásra nézve ahhoz leginkább hasonlítanak, mit gyermeked kiválólag kedvel s tedd azt elébe ha a bölcsőben van, tedd azt eléje, ha az asztalnál

ülsz vele. Hadd nézegesse, hadd hallgassa, hadd tapogassa azt szabadon — ez által veted meg értelmének, kedelyének, akarat-erejének helyes fundamentomait. A legfontosabb azonban e teendő körül mindig az marad, hogy azon légy, oh édes anya, hogy gyermeked semmire se mosolyogjon, semmi után se esengjen, semmi után ne vágyjék úgy mint reád, s utánad. — Legfőbb dolog, hogy a gyermek szíve senkin és semmin ne csüngjön úgy mint rajtad és hogy magad is semmihez se ragaszkodjál e földön inkábbmint magzatodhoz.

A természet szólít téged, hogy gyermekedről saját magad gondoskodjál. El ne vesd őt magadtól ne add őt más kézre; mert senki sem lehet az ő neki, a mi te lehetsz, és senki sem lehet az neked, a mi ő reád nézve. Ne buzdúljon föl kisded ártatlan szíve először, kezdetben másért csak éretted. A szeretet és hála, bizalom első csírái éretted és általad fejlődjenek. Rád nézve nincs, nem lehet magasztosabb élvezet, mint a fakadó szeretet, fakadó bizalom első zsengéinek élvezése. E legfőbb életörömökhöz azonban csak úgy juthatsz el, ha teljesíted az anyai szeretet parancs szavát: „*Magad viselj gondot gyermekedre!*“

Ime kedves leányom, ezeket kell szem előtt tartanod, ha gyermekeid első, szellemi nevelését szerencsésen akarod vezetni, ha gyermekedet érzékeinek fejlesztése körül magad fogod figyelemmel kísérni. Még egyet azonban nem hallgathatok el előted s ez az: «A mi magad vagy, te, ki az anya szent nevét viseled, az leend egykor többé kevésbé gyermeked is. Ha benső valód rút, durva, gonosz, ha benned tilos hajlandóságok, erőszakos dúló szenvedélyek uralkodnak: úgy gyermeked nemsokára saját *éned* eltagadhatlan vonásaival lep meg téged, ha ellenben gyöngéd, tiszta nagy és nemes lelkü vagy, ha benned béke, derültség és öröm s a léleknek az örökké való Isten utáni vágya honol: akkor örvendj, magzatod szépsége és kedvessége bensőképen is meg fog jutalmazni téged. Lelkednek egész erejével azon légy tehát édes leányom, hogy önön magad előtt is ily vallomást tehess: *én a szent anyai hűség egész komolyságával, a jobb érzet egész lelkiismeretességével és egy jenségesb életre irányozott egész törekvéssel nevelem gyermekemet*».

Isten velünk! * * *

NŐI KERESET-FORRÁSOK.

A női munka-képesítés eszméjét a 19-ik század gyermekének nevezhetjük. Tagadhatatlan ugyan, hogy a történelem egyes kiváló nőalakjainak élete kezdettől fogva tüntetett fel olyan viszonyokat, melyek az úgynevezett «nőkérdésre» irányozhatták a gondolkozó fők figyelmét; mindamellett ez a fogalom csak századunkban vált tudatossá, csak a közelmúltban öltött — szavakban — alakot. S egyszerre mintha a százados mulasztásokért kárpótlást követelt volna, a legfontosabb társadalmi kérdések egyikévé lett; s heves vitatkozásoknak válván megindítójává, élénken kezdte foglalkoztatni a legjelesebb írók tollát, elméjét.

Hogy e kérdésben ma oly sokat írnak, sokat beszélnek azok is, kiket erre egyéb sem jogosít fel, mint a kérdés iránt érzett érdeklődésük, nem tekinthető veszedelemnek; az látszik csupán kívánatosnak, hogy a nők hozzászólása nélkül e tárgyban minél kevesebb itéletet, határozatot hozzanak. — Hogy az önfentartásukra szükséges ismereteket meg kell szerezniök, azt napjainkban csaknem minden nő tudja már. S hogy e részben épen nem maradtunk el Európa művelt államaitól, arról legbiztosabban tanuskodik a női szakiskolák — tanítónőképzők, ipariskolák stb. — túltömöttsége s az a jelenség, hogy minden, a nők számára megnyitott foglalkozási ágakhoz tódulnak a foglalkozni kívánók. A képzőintézetek, pósta és távíró tanfolyamok ép oly tömegesen kénytelenek visszautasítani a jelentkezőket, mint azok a nagyobb kereskedők és gyárosok, kik üzleteikben a női munkaerőt kívánják foglalkoztatni. Elmaradásunkat inkább az a körülmény jelzi, hogy a nők által ez idő szerint művelthető foglalkozási ágak igen ked-

vezőtlen arányt mutatnak a foglalkozni kivánó, munkára képes nők számával szemben, s hogy különösen az iparos foglalkozásoknál eddigelé a női munkaerő igen csekély mértékben vétetett igénybe.

Igaz, nekünk nincs is oly kifejlett iparunk, mint Európa nyugoti népeinek. Nőink nem foglalkozhatnak a csipke-készítő, selyemfestő és szövőgyárakban, mert ilyen gyáraink nincsenek. De ha elgondoljuk, hogy az ilyen gyári munkásnők élete majdnem mindenütt csak lassú haldoklás, hogy a kora reggeltől késő estig tartó szakadatlan és egészségrontó munkában alig keresik meg az élelemre valót: szinte örömet találunk elmaradásunkban. És ez az öröm csak fokozódhatik bennünk, ha az ilyen gyári munkásnő szánandó családi életét teszszük megfigyelésünk tárgyává, s látjuk, hogy gyermekeik nevelésével egyáltalán nem foglalkozhatnak, s hogy e miatt azokból nagyrészt utczai csavargó, vagy satnya, beteges, kevés erkölcsi érzékkel biró gyári munkás válik. Bizonyos, hogy ilyen áron nem kivánjuk a női munkakör kiszélesbítését s nem csodálhatjuk, hogy ilyes megfigyelésekből kiindúlva a női munkaképesítés terjesztését hazánkban is sokan ellenzik.

Nem lehet tagadnunk, hogy nőinknek az önfentartási eszközök megszerzésére irányuló törekvése a szükségesség érzetéből keletkezett, s hogy társadalmi és nemzetgazdasági viszonyaink e törekvést valóban jogosúltaknak és szükségeseknek tüntetik fel. Épen azért mindazok, kik a család anyagi jólétét tartják a család legfőbb boldogságának s az államélet egyik legfontosabb tényezőjének: hangosan követelik a nőtől, hogy az anyagi jólét emeléséhez munkaerejének pénzértékével járuljon, azaz a család szükségleteinek fedezését mint szerző, mint pénzkereső is mozditsa elő. Ha ezen egyoldalú anyagias felfogással szemben egy ideálisabbat állitunk, s tekintjük, hogy a nő a család erkölcsi életének fentartója, a családi tűzhely éltető melege, s hogy épen a legszegényebb néposztályoknál a gyermekek egyedüli ápolója és nevelője: úgy minden további okfüzögetés nélkül is állithatjuk, hogy a nő munkaerejének a családi élet körén kívül való értékesítése által csupán azon kivételes esetben nem károsítja a család, s igy közvetve a

nemzet erkölcsi érdekeit, ha munkaerejét és gondjait a család mint fölöslegest nélkülözheti.

Tartozzanak a nők a nép gyermekei közé, vagy az intelligens osztályba, ha életkörülményeik nem fűzik szorosabban a házhoz, a családhoz: tehetségük és képességük korlátai között saját hajlamaik szerint választhatják meg a tért, hol munkaerejüket értékesíteni akarják. Az előítéletek, a társadalmi szokások korlátozó befolyása lassankint meggyengül, s ha itt-ott hallatják is még tiltakozásaikat s a pályaválasztást ma még sok helyt meg is nehezítik: nem tartjuk ma már lehetetlennek, hogy rövid idő múlva, minden oly munkában, melyre sajátosabb szellemi irányuk képesíti, s melyet gyengébb fizikai erejük megbir, sikerrel látjuk a *magánosan álló nőket* foglalkozni.

Nem tekinthetjük ily tágnak a nők munka-körét akkor, ha a nők nagyobb tömegéről, ha azon nőkről van szó, kik nem csupán saját magukfentartása czéljából, hanem azért kényte'enek keresni, hogy a család anyagi jólétét biztosítsák, a család jövedelmét növeljék. Sajnálattal ismerjük el, hogy számos olyan eset van, melyben a család a nő keresményére van utalva, vagy legalább részben rászorúl; de mivel a család a nő befolyását, gondozását semmi körülmények között sem nélkülözheti, mereven állíthatjuk, hogy a családanyák csak azon keresetágakkal foglalkozhatnak sikerrel, melyek őket a családi élettől nem vonják el, s melyek őket háztartásuk vezetésére képtelenekké nem teszik.

Még ha a középosztály nőinél bizonyos körülmények között eltűrhetőnek tartjuk is, hogy a családanya a házon kívül foglalkozzék, — mivel őt távollétében a gyermekek nevelésénél s a háztartás vezetésében legalább egy-egy nőcseléd szokta jól-rosszúl helyettesíteni: semmi esetre sem tarthatjuk ezt megengedhetőnek az alsóbb néposztálynál, hol pedig a leggyakoribb példát találjuk rá. E szerencsétlen családok gyermekei, míg az anya távol van, rendesen nedves pinczelakásokba, vagy a házi-állatokkal közös kamarákba vannak zárva, s magukra hagyatva hideget, meleget, éhséget vigasz nélkül szenvednek napokon át, s mind a testi fejlődésükre szükséges rendes táplálkozást, mind az erkölcsi, szellemi

nevelésükre jól ható anyai felügyeletet csaknem egész életükön át nélkülözik.

Az ilyenféle társadalmi nyomor enyhítésére hazánkban is mindenfelé keletkeztek jótékony egyesületek. Az egyik czéljául tűzte ki a munkásnők elhagyott gyermekeit gondozása alá venni; a másik pénzsegély nyújtása által segít azok baján, kiknek szánandó sorsáról esetleg tudomást szerez. De így csak egyesek részesülhetnek jótéteményben; a tömeg baján segítve nincsen. — Pedig ha emez egyesületek a nőt — a családi tűzhely melegénél visszatartva — kereset-képessé tennék, ha a nőnek módot és alkalmat nyújtanának oly foglalkozásokra, melyekkel munkaerejét és idejét otthon, háztartásának vezetése és gyermeke nevelése mellett értékesítheti: az egész nemzet életére kiható segélyezésben részesíthetnék a családot, s eszközölhetnék azt, hogy a család védelmére, oltalmára szoruló nők — a ház leányai — a család kebelében élhetnének a nélkül, hogy terhére válnának.

Szerencsére számos olyan, háznál végezhető foglalkozás van, melyek által sikerrel értékesíthető tárgyakat termelhetünk. Rendesen a «házi-ipar» szűkebb körű fogalma alá szokták e foglalkozásokat sorolni, s hogy az alsóbb néposztályhoz tartozó nő ép úgy talál köztük erejéhez, mint a középosztálybeli míveltségéhez illő munkát, kétségtelennek látszik, ha tudjuk, hogy e fogalom alá tartoznak: a gyékény-, szalma-, vesszőfonás, a len és kender durvább feldolgozása, a tarhonyakészítés, zöldségtermelés, gyümölcs aszalás és más efféle foglalkozások mellett a keztyűvarrás, gépkötés, a varrás és himzés, szóval az úgynevezett női munkák minden neme; sőt ezeken kívül a porczellánfestés, apróbb dísztárgyak, legyezők, dobozok, tárczák, festés és sok-sok más munkanem, melyek felsorolására már csak azért sem terjeszkedhetem ezúttal ki, mert számuk és minőségük a vidéki viszonyok szerint rendkívül változó.

Igaz, hogy e foglalkozások nagy részéhez sem a pórnők, sem a középosztály női nem értenek; sem ezen munkák beruházásához szükséges tőkével, vagy a munka-anyaggal nem rendelkezhetnek, s végre, hogy a készített munkák értékesítésére alkalmas módot

nem ismernek. Épen azért e hármas irányban kellene a jótékony egyesületeknek tevékenységet fejteni ki. Csekély pénzáldozattal minden egyesület akként szervezkedhetnék, hogy a nőknek a fent említett foglalkozás ok megtanulására alkalmat nyújthatna ; a szükséges tőkét kölcsön adhatná, s termelvények eladását közvetíthetné ! — —

Nem érzem magamat hivatva arra, hogy a nőegyletek ilyen szervezkedésére módozatokat ajánljak; de ha a föntebbiek által a nőegyletek figyelmét a jótékonyság gyakorlásának legnemesebb módjára irányoznom sikerült: szerencsésnek vallom magamat.

Stetina Ilona.

A MAGYAR FÖLD LAKÓI ŐSEINK BEKÖLTÖZÉSE ELŐTT.*

I. Ősidők.

A római hóditásig.

1. **A honfoglaló magyarok nem voltak hazánk földének első, ősi lakosai.** Száz meg száz évvel az ő betelepedésük előtt különféle népek váltogatták már egymást az itt lakásban és az ország egyikmásik része fölött gyakorolt hatalomban.

2. Abban a régi időben, mikor a Földközi tenger keleti partvidékén az első művelt államok keletkeztek; később, mikor már a görögök Szokrátesz ajkairól lesték a bölcs igéket, Pheidiász remek szobrait csudálták, s Demoszthenesz gyujtó szavain lelkesültek; mikor utóbb a római nép az akkor ismert világ meghódítására edzette karját-vasát: hazánk földje sem volt lakatlan. Csakhogy a görög és római jobban ismerte a Tigris és Eufrates, meg a Nilus termékeny völgyét, még az Indus hegy-völgyes vidékeit is, mint a Duna-Tisza mellékét: ott a régi műveltségű városokban kereskedésük bő hasznot hajtott s gyarapíthatták ismereteiket, míg emitt semmi sem csábította őket arra, hogy a barbár népek durvaságával szembe szálljanak s megbízhatatlan barátságukat keressék. Hazánk eme régi lakóinak egy része a magas hegyekben űzte a vadat s sziklaodvakban vonta meg magát az időjárás viszontagságai elől; más része alá szállt a hegyek aljába s vagy a dombos vidéken,

* Mutatvány a szerzőnek „*Magyarok története*“ című, munka alatt levő könyvéből, mely az Athenaeum által megindított «Történeti kézi-könyvek» sorozatában fog megjelenni.

szétszórt tanyákon pásztorkodott s meg-meghasogatta ekéjével a földet a vetőmag számára, vagy a nagy síkságon legeltette nyájait s száguldó lovas csapataival harczi kalandokat űzött.

3. A ki föltekint a nemzeti múzeum régiség-osztályába, megláthatja ott ama kő, csont és bronz fegyvereket, szerszámokat, ékszereket, melyeket e régi kor népei készítettek, forgattak, használtak, s a melyeket eme rég letűnt idők egyedüli emlékeiül csak a legújabb időkben derítettek napvilágra a föld védő, takargató hantjai alól.

4. **Thrák és kelta népek, jazigek.** Milyen népek voltak hazánk eme ősi lakosai, milyen nyelven beszéltek, hol keressük rokonságukat? — Keveset tudunk róluk. Úgy látszik, hogy a Tiszától keletre gyér számú, *thrák* eredetű népek, — a Dunától nyugotra pedig *kelták* tanyáztak mintegy előőrseiül ama két nagy néptörzsnek, melyeknek elseje, a thrák, a Balkán félsziget éjszaki felét, másika, a kelta, egész Közép-Európát ki az Atlanti oczeánig népesítette.

5. Egy görög író legalább, a Kr. e. V. században, azt írja, hogy a mai Erdélyben egyebek közt az «aranyat kedvelő» *agathirsthrák*ok, a dunántúli vidéken pedig *kelták* laktak. E baromtenyésztő, s nyájaikkal együtt barangoló népek gyakorta változtatták lakóhelyeiket; de költözködéseik eredménye utoljára is csak az lett hogy a kelták nyugat felől, a thrákok dél és kelet felől egyre nagyobb számmal lepték el hazánk területét. — A III. században Kr. e. Erdélyt már a Duna jobb oldaláról (a mai Bolgárországból) átszorult thrák eredetű *dákok* hatalmas népe bírta; míg a Duna jobb oldalán fekvő területen *boiok*, *eraviszk*ok, *breuk*ok, *szkordiszk*ok, *pannon*ok stb. csupa kelta népek tanyáztak. Közülök leginkább kiváltak a pannonok; ő r. luk nevezték el utóbb a rómaiak, miután meghódították, az egész vidéket Pannoniának. E név nem halt ki még ma sem, s szűkebb értelemben a mai Dunántúlt, tágabb értelemben az egész Magyarországot jelöljük vele. A dákok és kelták mellett e századtól kezdve egy új jövevény népet is találunk, a mely a thrákokkal állott távoli rokonságban: ezek voltak a *szarmaták* vagy *jazigek*, a kik a mai Oroszország nagy síkságáról

költöztek át, s nyugtalan lovas nép létükre a Duna-Tisza közti nagy rónaságon foglaltak helyet.

6. Ezek a kelták, dákok és szarmata-jazigek lakták hazánk területét még a Krisztus előtti század közepén is; akkor, midőn Julius Cæsar, a nagy római hadvezér, a minden kelta népek közt leghatalmasabb gallokat a mai Franciaország földjén leigázta s már-már elméjében forgatta, hogy a dunamelléki keltákat is Róma igája alá kényszerítse.

II. A római uralkodás kora.

I—V. század Kr. sz. u.

1. **Krisztus születése táján már a dunamelléki kelták sem voltak minden műveltség híjával.** Kisebb-nagyobb községekben letelepedve éltek; itt-ott népesebb városaik is voltak, sőt határaik mentén, jobbára a folyók partjai mellett, erősségeket is építettek. Erdőket kezdtek irtani, mocsárokat csapoltak le, utakat készítettek. Szorgalmasan űzték a földmívelést; de még jobban kedvelték a baromtenyésztést: sertéseik, juhaik, lovaik messze földön híresek voltak. Nagy négykerekű társzekereiken — melyeknek készítésök módját nem tanúlták mástól — és evezős hajóikon élénk kereskedést folytattak a szomszéd népekkel s egyes árúik egészen az itáliai piaczokig eljutottak. Midőn tehát a rómaiak elhatározták a pannonok földének elfoglalását, nemcsak az Adriai tengertől éjszakra fekvő tartományaik védelme és biztosítása lebegett szemeik előtt; hanem az is, hogy a többihez egy új, népes, gazdag, bőven adózó s nem is egészen műveletlen tartományt csatoljanak.

2. **A rómaiak meghódítják Pannoniát Kr. u. 6-ban.** Julius Cæsar fogadott fia, *Octavianus* — a ki utóbb Róma első császárává tette magát s fölvette az Augustus nevet — kezdte meg a dunai kelták elleni hadjáratot Kr. e. 35-ben. A Száva felől intézte támadását; bevette Szegeszte városát a Kulpa és Száva összefolyásánál s annak helyén építtette *Sisciát* (ma: Sziszek), a rómaiak első erősségét a pannonok földén. Innen a Dráva felé haladott s miután az ennek partján fekvő *Sirmium*ot (a mai Mitrovicza helyén) is elfoglalta s

római módra megerősítette, átlépte a folyót s megkezdte hódításait a mai dunántúli vidéken. A hódítás lassan haladt, de nemcsak a kelta népek ellentállása miatt. Míg vezérei a Duna táján harczoltak, azalatt maga Octavianus, minden ereje megfeszítésével legyőzte versenytársát Antoniust s a római köztársaság romjain megalapította a császárságot. Már császár volt, midőn a dunai kelták leigázását befejezte s ekkor már nemcsak a pannonok földét, hanem az attól nyugotra és délre fekvő területeket is a római birodalomba kebelezte. Kr. e. 15-ben nemcsak *Pannonia* lett római provinciává, hanem tőle nyugotra a mai Ausztria területén *Noricum*, *Vindelicia* és *Rhaetia* (az Inn folyótól a Rábáig, s a Dunától a Száva forrásáig), valamint délen *Moesia* (a mai Bosnyák- és Szerbország) is. A pannonok nehezen nyugodtak szolga-sorsukba s Kr. u. 6-ban megkísérlették még egyszer a római iga lerázását; de fölkelésük nem sikerült s Pannonia ettől kezdve csaknem fél ezredévig maradt római uralom alatt.

3. **Az újonan szerzett római birtokok ellenségei a Duna bal partján.** De a rómaiaknak sokkal több fáradságukba, nagyobb küzdelmeikbe került Pannonia megvédése, mint meghódítása. Ellenséges indulatú barbárok vették őket körül éjszakról is, keletről is, kiknek támadásai ellen még a széles Duna sem nyújtott mindenkoron elég biztosságot. Tudjuk már, hogy a Dunától keletre a Tiszáig a szarmata-jazigek nyugtalan lovas népsége tanyázott, míg a Tiszán túl, Erdélyben s Erdélyen is túl egész a Fekete tengerig a dákok nagy birodalma terjedt, a mely ép ez időben gyorsan emelkedett hatalma tetőpontja felé. És ezen jazigek a Közép-Duna táján, a dákok pedig a Dráva és Száva mentén folytonosan háborgatták az újonan szerzett római birtokokat. Az említetteken kívül más új népek is tűnnek fel a Duna bal partján, a kikkel még több bajuk támadt a rómaiaknak. Ezen új népek a *svévek*, *markomann*ok és *kvád*ok voltak, — töredékei a nagy germán néptörzsnek, a mely eladdig Európa éjszaki részeit lakta, de attól az időtől kezdve, hogy a rómaiak a keltákat leigázták, veszedelmes tőszomszédaivá lettek a római birodalomnak úgy a Rajna, mint a Duna egész hosszában. A svédekkel, markomannokkal és kvádokkal tehát,

a kik a Morva folyótól a Sajóig terjedő éjszak-nyugati hegyes felföldet lepték el, s ott a kvád királyságot alapították, a germán népek először jelennek meg hazánk területén.

4. **Trajánus meghódítja Dácziát Kr. u. 105-ben.** Mindaddig, a míg ezek a népek nem együtt s egyetértéssel, hanem külön-külön intézték támadásaikat, a rómaiak még csak könnyű szerrel birhattak velük; de azt érezték előre is, hogy milyen nagy veszedelem fenyegetné őket, ha ellenségeik szövetkezni találnának. Az első század vége felé Kr. u. Decebál, a dákok hatalmas királya meg is kisérlette egy ilyen szövetség kötését a rómaiak ellen. Rómának ekkor — Augusztus tunya, félőrült s gonosz utódai után — derék császára volt: az épen oly bölcs és jó, mint vitéz Trajánus, a római császárok közül az utolsó, a ki a birodalmat új tartományok szerzésével gazdagitotta. Trajánus, hogy a pannoniai birtokok veszendőbe ne jussanak, s a barbárok fenyegető szövetkezése meg ne történhessék, elhatározta a dákok erejének megtörését, hatalmuknak lealázását. Két nagy hadjáratot is intézett rövid időközben a dákok ellen: a római fegyverek megvillantak Erdély bérczei között is, a dákok népe szétveretett, Decebál halálával fizette meg nagyravágyását, Zarmizegethusa (a mai Várhely közelében, Hunyadmegye területén), a dákok fővárosa porba omlott s helyén Ulpia Trajana nevű római város emelkedett, *Dácziának* a rómaihódolt tartományok közé sorozott új provinczianak fővárosa (105. Kr. u.). A római birodalomnak tehát hazánk területén két provinczija volt: Dáczia és Pannonia. E kettő között, a Duna-Tisza közén, s tőlük éjszakra, a jazigek és kvádok továbbra is függetlenek maradtak, s hol mint jó barátok, hol mint ellenségek zaklatták a római birtokokat, a nélkül azonban, hogy másfél századon át komolyabb veszedelemmel fenyegethették volna azokat.

5. **Műveltség a római gyarmatokban; Pannonia és Dáczia elrómaiasodása.** E közben a két provinczia ábrázata nagyban megváltozott; a föld maga, valamint népessége csaknem teljesen átalakult. Az egykori kelta és dák telepek helyén új városok keletkeztek; a hódítók fegyverei után betóduló jövevény lakosság új gyarmatokat alapított s a határokat újonan készített s jól megerősített

hadi szállások védelmezték. A Duna jobb partján — itt-ott a balon is — Vindobonától (Bécs) Singidunumig (Nándorfehérvár) egymást érték emez őrhelyek, melyeknek egykori hol- s hogylétéről ma már csak egy-egy falmaradvány, felíratos kő s eltemetve talált pénzdarab tanúskodik. Ott álltak őrt a mai Komárommal szemközt *Bregetium*, alább Esztergom helyén *Salva*, Ó Buda határán *Aquincum*, a Dráva torkolata fölött *Mursa* (Eszék) s a Szávának a Dunába ömlésénél *Taurinum* (Zimony) és a többiek. A Dunától feljebb *Scarabantia* (Soprony), *Savaria* (Szombathely), *Cimbriana* (Veszprém) és *Herculia* (Székesfehérvár) voltak a legnépesebb városok. S e városokat kitünően készített kőútak kötötték össze, melyeken a vidék sürgő-forgó lakossága, a légiók hadoszlopai, idegen kereskedők, a minden rendbeli útasok könnyen, kényelmesen és a legnagyobb biztosságban közlekedhettek. A római hatalommal római élet is honosodott meg a hódított tartományokban. A kelta és dák korán eltanulta a latin nyelvet s a nyelvvel együtt az idegen szokásokat; római törvények alatt római módra élt s a kicserélt barbár utóbb büszkén vallotta magát római polgárnak. Megkedvelte a városi életet; a kinálkozó bővebb kereset s az élvezetek egyaránt csábították oda. Csak így érthetjük meg, hogy egyik másik pannoniai város lakossága megközelítette a százezer lelket. A városokban fényes épületek, templomok, paloták, fürdők, színházak emelkedtek. Maguk a római császárok is nem egy ízben tartózkodtak huzamosabban is Pannonia területén, s a pannoniai hadcsapatok vezérei közül nem egy került a császári székre akkor, midőn már a római birodalom hanyatlása idején a hadsereg karddal választotta a császárokat. De ez a barbár földbe ültetett római műveltség idegen, ideig-óráig virágzó növény maradt, melyet a beállott zivatarok gyökerestől kitéptek s elpusztítottak.

6. **A rómaiak, miután másfél századon át bírták, elvesztik s a góthoknak engedik át Dácziát (274-ben Kr. u.).** Ezt a nagy zivatart a germán népek zúdították a római birodalomra akkor, midőn rideg éjszaki hazájukat el-elhagyogatván, megkezdték vándorlásaikat s az által, hogy a római birtokokat vették ostrom alá új lakásokért. Így történt, hogy a *góthok* hatalmas törzse is oda hagyván a Balti-

tenger mellékét, a Visztula folyó mentén délre ereszkedett s a III. évszázad elején már elérte a Fekete tenger partvidékeit. Itt, a mai Oroszország déli részében, az akkori Dáczia tőszomszédságában, azután nagy birodalmat alkottak: a keleti és nyugati góthok birodalmát, mely a Don folyótól az Erdélyi hegyekig terjedt. Ez a hatalmas, harczias nép alkalmatlan, veszedelmes szomszédjává lett idők folytán a Dácziában lakó rómaiaknak. Egyik beütésük a másikat érte, s ádáz pusztításaik előtt a lakosoknak sem személye, sem vagyona nem maradt biztosságban. De nemcsak ezt a római tartományt háborgatták. Dácziával szemközt, az Al-Duna jobb partján terült Alsó-Mœsia; ezt sem kímélték meg pusztításaiktól. A rómaiaknak be kellett látniok, hogy mind a két provinciájukat nem védhetik meg ily félemletes ellenséggel szemben; hogy legalább az egyiket megerősíthessék s megmenthessék, fel kellett áldozniok a másikat. Aurelianus császár ezen okoknál fogva 274-ben áttelepítette Dáczia lakosságát Mœsiába, a Duna jobb oldalának védelmére. Az áldozatúl oda vetett Dáczia örökre elveszett a római birodalomra nézve: bérczeit, völgyeit egyelőre a góthok és rokonaik a *vandálok* és *gepidák* szállották meg; de utóbb ők is más barbároknak voltak kénytelenek azt átengedni zsákmányúl.

7. **A rómaiak hatalma Pannoniában is aláhanyatlik s a hunok betörése után megszűnik teljesen.** Pannonia még ezen túl is csaknem kétszáz évig maradt római tartomány s megérte a világ legnagyobb birodalmának aláhanyatlását, kettészakadását és végenyészetét. Akkor, midőn nagy Konstantinus lett római császárrá, a IV. század elején még egyszer felvirúlt, fellobbant benne az élet. Konstantinus, a ki Byzanczium ot, a róla elnevezett Konstantinápolyt tette birodalma székvárosává, főképen a keleti tartományokra fordítá figyelmét: gondoskodásában első helyet juttatott Pannoniának. Maga is többször időzött Sirmiumban s személyesen intézte innen hadjáratait a Duna- s Tisza melléki ellenséges népek ellen. S megvédvén, megerősítvén a tartományt, a keresztyén császár egyúttal védte s erősítette a keresztyénséget is, melynek a lakosság nagy része hódolt a sirmiumi püspökség pásztori főnhatósága alatt. De még nem érte végét a IV. század s nem telt le negyven év a

nagy császár halála után, midőn a hunok megindították a nagy «népvándorlás»-t. A germán népek most már kelet, éjszak és nyugat felől egyszerre intézték támadásaikat a római birodalom ellen s az első provinczia, a mely támadásaiknak áldozatúl esett — épen Pannonia volt.

III. A hun birodalom és népei.

V—VI. század Kr. sz. u.

1. **Honnan jöttek a hunok s milyen népek közé tartoznak?** — Az Ural és Altai hegység, meg a Kaspi tó vidékén, tehát Ázsia éjszaknyugati nagy, gyöpös síkságain ős idők óta *ugor* és *tatár* eredetű népek tanyáztak. Innen, ezen népek közül, vagy legalább is ezen népeken át törtek Európába a *hunok*, majd az *avarok*, s végre a hunok kiköltözése után mintegy ötszáz év múlva a *magyarok*. Vajjon rokona volt-e ez a három nép egymásnak, a mint a régi írók beszélik s a hagyomány tartja: azt ma már nem mondhatjuk meg, mivel sem a hunok, sem az avarok nyelvét nem ismerjük; az általuk oly különböző időben lakott föld közössége pedig nem elég rokonságuk eldöntésére. Be kell érnünk azzal a kétségtelen ténynyel, hogy mind a hárman a mongol fajból sarjadtak; tehát nem tartoztak ahhoz az emberfajhoz, melynek az európai népek csaknem kivétel nélkül tagjai voltak s tagjai ma is.

2. **A hunok útja Pannoniáig.** A hunok 375-ben keltek át a Volga folyón, melyet akkor tájt közönségesen Európa határáúl tekintettek. A folyóvíz jobb partján megtámadták az alánokat, s igájuk alá hajtván őket, a nagy góth birodalmat robbantották szét. A nyugati góthok egy része a Duna jobb oldalára, a római birodalom területére menekült előlük; más része a rokon gepidák által lakott Erdélybe költözött. A keleti góthok legnagyobb része pedig, elvesztvén szabadságát s elhagyván hazáját, az erősebb hunokkal szövetkezett és hűséges részt vett dúló hadjárataikban.

A hunok ilyképen a góthok s más kisebb germán néptörzsök szövetkezése által is megerősödvén, lassan, de ellenállhatatlanúl nyomultak előre a Duna mentén Pannonia felé. Rettegés járt előt-

tük; pusztulás nyomukban. A római császárok, nem bírván ellenök állani, pénzzel, kitüntetésekkel halmozták el vezéreiket, hogy békén maradhassanak s kegyetlen vadságukat mérsékeljék. Évi adót fizettek nekik, s főbbjeiket római nemességre emelték, római hadvezéreknek nevezték ki. A hun vezérek ennek fejében megígérték azután, hogy a római tartományokat megvédik más népek támadásaitól. Ebben szavukat is tartották; de a maguk és szövetségeseik dúlásainak azért nem szabtak féket-határt. A hunok és góthok együtt pusztították Pannoniát. Az egykor virágzó tartomány lakosai elmenekültek, szétzüllöttek, vagy rabszolga sorsra jutottak; a néptelenné vált városokban nem volt a ki ipart, kereskedést üzött volna, s az elhagyott szántóföldek hiába várták barbár lovasok által taposott hantjaikba a vető magot. A mi a felgyújtott, szétrombolt városokban kikerülte az ellenség dühét, azt is elpusztította utóbb az idő, mert századokon át nem vetődött erre a földre olyan nép, a mely követ kőre rakott volna, hogy a régi romok fölé új épületet emeljen.

3. **Attila királysága (434—453-ig).** A hunok a kifosztott Pannoniát azután a góthoknak engedték át; maguk pedig a Duna-Tisza közén — a meddig csak a legelőkben dús róna terjedt — ütötték föl tanyáikat. Hírök-hatalmuk messzeterjedt már, midőn *Attila* (Etele) lett fejedelmükké 434-ben; de azért még nem volt oly nagy, hogy nagyobbá ne lehetett volna tenni. S Attila azzá tette. Őt tekinthetjük a hún birodalom tulajdonképeni megalapítójának. S ez a nagy barbár birodalom, melyhez hasonlót Európa nem látott még, nemcsak a mai Magyarországra terjedt. Ez volt középpontja; itt a Tisza mellett ütötte föl Attila fejedelmi székhelyét, honnan parancsszava keleten a Fekete tengerig és Volgáig, sőt azon túl is, — éjszakon pedig egész a Balti tengerig elhatott. De ritka ember éri be kevéssel, s a kinek sokja van, még többet kíván. Attila is azt hitte, hogy birodalma nem teljes, a míg abba Európa nyugatibb, római műveltségű, gazdag tartományait is bele nem foglalja. Megkezdte hadjáratait a római császárság nyugati fele ellen. 451-ben Galliában hadakozott, 452-ben Itália földén; de egyik hadjárata sem sikerült. Zsákmányt szerzett tömérdeket;

de dicsőség híjával s vágyai teljesülte nélkül tért haza. S még csak ki sem köszörülhette a fegyverein esett csorbát; még csak bosszút sem állhatott a hírén ejtett foltért; alig tért haza Italiából, már 453-ban meghalt. Itt nyugszik eltemetve hazánk földén, valamelyik folyónk medrében. Talán a Tisza habjai hömpölygnek, zsongnak a nagy barbár koporsója és örök álma felett.

4. **A hun birodalom felbomlása; Attila utódainak sorsa.** S az éles szemű, erős akaratú, vasmarkú fejedelem halála után a fiatal hun birodalom — 50 éves fennállása után — szétbomlott, szétfoszlott, mielőtt teljesen megalakulhatott s megerősödhetett volna. Attila fiai áldz viszálkodásba merültek az apai örökség fölött s e viszálkodást hasznukra fordították a hun birodalom idegen népei, a kik a rettegett fejedelem hatalmát tűrték, a meddig szerencséjében osztozkodhattak, de a hun igát gyűlölték. Hangosan hirdették, hogy elérkezett felszabadulásuk ideje, s fegyvert fogtak az egymás ellen harczoló, hunt hun által irtó fejedelemfiak ellen. A koczka nagyot fordult. A leigázottak szabadokká lettek; s egykori uraik földönfutókká váltak. Attila fiait kiűzték az apai örökségből, kik aztán népük megmentett töredékeivel a Duna torkolata tájára, a Fekete tenger mellékeire vonultak s az idő viszontagságai folytán egymástól elválasztva, szétdarabolva más, hatalmasabb népeknek lettek szövetségeseivé, szolgáivá vagy áldozataivá. Mint sorsát önállóan intéző nép eltűnnek a történet színteréről; de nevük fenmarad, mert az egykorú írók válogatás nélkül ezzel a névvel jelölik mind ama népeket, melyek idő folytán Ázsia felől özönlenek a Fekete tenger mellékére. Ily értelemben nevezik az avarokat, vagy még a századokkal később fellépő magyarokat is hunoknak.

5. **A hun uralom alól felszabadult germán népek megosztoznak Magyarország területén.** E közben a felszabadult germán népek megosztozkodtak a mai Magyarország területén s ki-ki jobbára azon földet tartotta meg birtokában, a melyen Attila idejében is lakott. A *keleti góthok* Pannoniát foglalták le maguk számára; a *gepidák* Erdélyt egészen a Tiszáig. Emez osztozkodásnál a jazigeket és kvádokat már nem találjuk meg; úgy látszik, beolvadtak az erősebb népekbe, s függetlenségükkel együtt nevüket is

elvesztették. Földjükön a *herulok*, *rugiak* és *longobardok* vernek tanyát s a kvád királyság helyén *Rugiland* keletkezik.

6. **A germán népek egymás után elhagyják Magyarországot; helyükön az avarok alapítanak birodalmat (568-ban).** De mindeme népek itt tanyázása nem állandó; minden kényszerítés nélkül rövid időközben egymásután oda hagyják e földet, hogy a roskadozó s utóbb általuk romba döntött nyugati római birodalomban kísértsék meg szerencséjöket. A herulok voltak az elsők, a kik elhagyván a magyar alföldet, Odoaker vezérük alatt 476-ban az utolsó római császárt megfosztották trónjától s megalapították az Itáliai királyságot. Tizenhárom évvel utóbb, Theodorik nevű királyuk vezérlete alatt, a keleti góthok is búcsút mondtak a Duna mellékének s Itáliára törtek, hol Odoaker királyságának romjain a maguk rövid életű, csak hatvan évig tartó királyságát alapították.

A góthok által elhagyott Pannoniába azután a *longobardok* költöztek; de nem bírhatták békén az új hazát, mert a gepidákkal — a kik szintén áhítoztak Pannonia birtokára — egy emberöltőnél tovább emésztő harczokat kellett folytatniok. Nem bírván egymással az egyenlő erejű viaskodó felek, szövetségesek után láttak. A longobardoknak kedvezett a szerencse, a kik szövetségre léptek a gepidáktól keletre, az Al-Duna és Fekete tenger táján, hatalmaskodó avarokkal. Így történt, hogy 566-ban közös erővel megsemmisítették a gepidák királyságát, melynek területén a győztes avarok szállottak meg. Magyarország csak két urat ismert ekkor: a longobardokat nyugaton s az avarokat keleten. De csak két évig tartott ez így, mert a longobardok 568-ban szintén elhagyták Pannoniát és Itália felé indúltak. Vissza se tértek többé, mert Itáliában a szerencse kedvezett fegyvereiknek: rövid harcz után véget vetettek a góthok uralmának s megalapították a kétszáz évnél tovább tartó longobard királyságot. Pannonia pedig s vele együtt az egész magyar föld az avarok osztályrészéül jutott. Így keletkezett egy időben a longobardok királysága s az avarok birodalma; egy időre esik aztán megsemmisülésök is harmadfélszáz év múlva, midőn ugyanazon egy kéz, Nagy Károly, frank király erős jobbja töri össze mind a kettőt.

IV. Az avar birodalom és népei.

VI—VIII. század Kr. sz. u.

1. **Az avarok nagy birodalmának megalapítója Baján — mint a hunokénak Attila.** Az avarok a görög írók tudósítása szerint az Altai hegység tájékáról az ugor népek közül jöttek a Fekete tenger mellékére, a hol csakhamar, már a VI. század közepén, oly hatalmasakká váltak, hogy idegen uralkodók vetélkedtek szövetségükért. Az avarok *khagán*nak czímezték fejedelmüket s *Baján* volt a khagánjuk, midőn a longobardok hívására a gepidák ellen indúltak és ezek legyőzése által Erdélynek, — majd a longobardok tovább költözése után egész Magyarországnak uraivá lettek.

2. Baján volt az avar birodalom megalapítója, ép úgy, mint Attila a hunokénak. S ha Baján hatalma nem is volt oly rettentő, mint Attiláé, azért birodalma nem volt sokkal kisebb amazénál. Az avarok a Don folyótól az Ennsig s a Fekete tengertől a Balti tengerig uralkodtak, tehát csaknem azon területen, mint a húnok. Csakhogy a míg Attila tetteit remegő kíváncsisággal leste kelet és nyugot, s viselt dolgait az egykorú írók siettek följegyezni: az avarokról igen keveset emlékeznek, úgy hogy az ő kétszáz éves uralkodásukról nem tudunk annyit sem, mint az alig ötven évig tartó hun birodalomról. Bajánnak harmincz évesnél hosszabb uralkodásáról (meghalt 602-ben) sem áll módunkban többet mondani, mint hogy a nyugoti népekkel, főképen az Itáliába telepedett longobardokkal továbbra is békében élt, ha kellett fegyveres segítséggel is támogatta őket, s cserébe mesterembereket kért tőlük; a konstantinápolyi császárokkal pedig úgy tett, mint a hunok, jó pénzért, zsoldért védte őket az éjszeki szláv népek ellen, s ha a zsold elmaradt, átkelt a Dunán s olykor-olykor egész Konstantinápolyig vitte pusztító fegyvereit.

3. **Az avar birodalom Baján utódai alatt.** A Baján halála után következő százötven évről még csak egyetlen egy avar khagán nevét sem ismerjük; tetteik közül is csak kettőt említ a történet: azt, hogy 626-ban bolgár és szláv népek szövetségében hasztalanúl

ostromolták Konstantinápolyt, meg hogy 630-ban szerencsésen elfoglalták Dalmáciát. Úgy látszik valóban, hogy az avar khagánok a VII. századtól kezdve ritkán folytattak nagyobb hadjáratokat, vagy ha nem pihentették is épen fegyvereiket, az ismeretlenebb, műveletlenebb szláv népekkel hadakoztak. Ha ezen vállalataik gyérebb s kevesebbet érő zsákmánynyal fizettek is, azért jól föl bírták használni szolgálatukra a hadi foglyok munkáját. Szállásaikat — a mint törzsenként megoszolva nyájaikkal együtt szanaszét tanyáztak — óriási nagyságú, több mértföldeket körülfogó árkokkal és töltésekkel erősítették meg. A külső övön belül aztán más kisebbek is voltak ama nemzetségek szerint, melyekre a törzs oszlott; míg a legbelső kör a törzs fejének, vezérének szállását fogta körül, hova ellenséges megtámadás idején csak valamennyi öv áttörése után lehetett jutni. Ezek voltak azok a híres avar sánczgyűrűk, melyeket utóbb a frankok annyira megbámúltak, a melyeknek nyomait, maradványait némely tudósaink véleménye szerint még ma is föl lehet ismerni.

4. **Az avar birodalomban a tovább költözködő germán népek helyét csaknem mindenütt szlávok foglalják el.** Így védték magukat külső támadások ellen s így biztosították uralmukat ama nagyszámú szövetséges és szolganép fölött, a melyeket birodalmukba fogadtak. Attila idejében s még birodalma felbomlása után is egy teljes századig legnagyobb részben germán népek tanyáztak a Duna-Tisza mellékén. De e népek tovább vonúltak valamennyien; csak a gepidákat kötötte röghöz szolga sorsuk s rajtuk kívül nem élt germán eredetű nép az avar birodalomban. Ők se érik meg a khagánok uralkodásának végét; nevök előbb kivész a történetből. A tovább költözködő germánok helyét csaknem mindenütt a *szlávok* foglalják el.

5. **A szláv népek terjeszkedése; a Száva és Duna mentén horvátok és szerbek telepesznek le 630-ban.** A szlávok az V. század közepéig a Kárpátok s a Balti-tenger, meg a Visztula és Don között laktak. Régibb neveik: *vend* és *szerb*; majd a *szlovén* és *ant* nevek kaptak fel olykép, hogy amaz a nyugotiabb, ez a keletibb szlávokat jelentette. Először nyugot felé terjeszkedtek, s egyfelől

az Elbe folyóig, másfelől a Balti tenger mentén egész a dánokig terjeszkedtek; azután kelet felé tartottak s délkeleten annyira aláereszkedtek, hogy a VI. században már elérték az Al Dunát, sőt ezen is átkelvén elözönlötték az egész Balkán félszigetet le a Peloponnézus legdélibb csúcsáig. Ugyanebben az időben — még mielőtt az avarok a Dunához érkeztek volna — kezdtek jelentkezni Csehés Morvaországban, Alsó- és Felső-Ausztriában, Karinthiában; sőt az avar uralom idején Magyarországban is. Terjeszkedésük lassanként, csaknem észrevétlenül történt, mint a hogy a köd ereszkedik a tájékra. Békés, baromtenyésztő nép voltak, ritkán fordultak erőszakhoz, tűrték a szolgasorsot s nem látszottak veszélyeseknek, mert még ekkor nem képeztek egy-egy nagyobb nemzetet, hanem törzsenként elválva, magukra hagyatva éltek Így lepték el hódolva, adózva, szolgálva az avar birodalmat, melynek alig volt része akár nyugoton, akár keleten, a hol szlávokat ne lehetett volna találni. — Midőn az avarok 626-ban Konstantinápolyt ostromolták s 630-ban Dalmáciát elfoglalták: Heraklius görög császár szlávokat telepített le a Duna és Száva mellékén, hogy birodalmát az avarok ellen védjék. Így telepedtek le a *horvátok* és *szerbek* 632-ben azon a földön, a melyen mai napig élnek.

6. **Bolgárok az avar birodalomban: a bolgár királyság megalapítása az Al-Duna jobb partján 678-ban.** A szlávokon kívül *bolgárok* is éltek az avar birodalomban. A bolgárok még az V. században költöztek be Ázsiából a Fekete tenger mellékére, majd innen a Don és Volga közé, s a régi írók tanúsága szerint rokon-fajúak voltak az avarokkal. Ezek a donvidéki bolgárok is alattvalói voltak egy ideig az avaroknak; de azért saját fejedelmeik alatt éltek. Közülök azonban igen számosan csatlakoztak az avarokhoz s elkísérték őket a mai Magyarországba is. A VII. század közepe táján felbomlott az egyesség és jó barátság az avarok meg bolgárok között. A Volga mellékén a bolgároknak kedvezett a szerencse: felszabadították magukat s végkép elszakadtak az avaroktól. A duna-melléki bolgárokat ellenben kegyetlenül leverték az avarok s kiűzték Pannoniából. A kiűzöttek egy része nyugotra, Német-

s Olaszországba menekült; más részük pedig a Tisza és Maros táján vonta meg magát s egy ideig elszigetelten, elfeledve tengette bizonytalan jövőjű életét, míg utóbb az Al-Duna mellé érkezett testvéreiben támogatókra és védőkre nem talált. A volga-melléki bolgárok egy része ugyanis délre ereszkedvén, elfoglalta az Al-Duna jobb oldalán azt a területet, a melyet ma is Bolgárországnak nevezünk, s itt 678-ban megalapította a bolgár fejedelemséget. Az új fejedelemség a költözködő szláv népek nagy országútján feküdt; lakossága túlnyomó részben a leigázott szlávokból állott, a kiknek számát beözönlő rokonaik egyre gyarapították, úgy hogy idő folytán az uralkodó bolgárok magok is tökéletesen elszlávosodtak. Idegen (ugor) eredetüknek emlékét csakis a történeti följegyzések őrizik.

7. **Nagy Károly, a frankok királya megsemmisíti az avarok birodalmát (791—803-ig).** A VIII. század második felében nagy változások történtek nyugati Európában. Nagy Károly, a leghatalmasabb frank király, megalapította óriás birodalmát, mely a Földközi tengertől az Éjszaki és Balti tengerig, az Atlanti oczeántól az avarok határáig terjedt. Karddal és a kereszttel folyt a hódítás. A kiket karddal birodalma alattvalóivá tett, azokat a kereszt az egyház hívei közé térítette. Ha a térítés nem ment szép szerével, ment erőszakkal, s a hol az erőszak nem bírta engedelmességben tartani a hódolt népeket, ott a keresztyénség iparkodott hűségökben megerősíteni az ingadozókat. Nagy Károly szövetségesekké avatta a kardot és keresztet, s teljességre jutván hatalma, a római pápa által tétette fejére a császári koronát. Így alakúlt meg az új, keresztyén római császárság.

8. Az avarok jókor észrevették a veszedelmet, a mely nyugat felől fenyegette őket; érezték a frank hódító hatalom áradatának csapkodásait határaikon. Engesztelő, ajándékot vivő, békét kérő, szövetséget igérő követségeket küldöttek a frank király udvarába; de követségeik nem jártak jó szerencsével. Nem kerülhették el sorsukat; a frank birodalom biztossága vesztüket követelte. A VIII. század utolsó tizedében tört ki a háború, mely az avarokra nézve az élet és halál tusája volt, s tartott tizenkét éven át (791—803) megmegújúló ádázsággal és irgalmat nem ismerő kegyetlenséggel.

Nagy Károly diadala teljes volt: az avar nép legnagyobb része kiirtatott, sánczgyűrűik között fölhalmozott kincseik a győzők prédájára jutottak, s az avar föld egészen a Tiszáig a nagy frank birodalom részévé vált. Sokáig, még századok múltával is élt a közmondás: «Úgy eltűntek, mint az avarok». — Az avar birodalom — az eltünt; de a nép egyes töredékei az új úr igája alá hajolva s a keresztséget fölvéve még több emberöltőn át fentartották magukat: utószor 870 táján említi őket egy német krónikás, mint a «királynak adózó köznép»-et. Nem lehetetlen, hogy még akkor is éltek itt-ott, az egykori Pannonia némely vidékein, midőn a hódító magyarok megjelentek a Duna-Tisza rónaságán.

V. A frank-német uralkodás kora.

IX. század Kr. sz. u.

1. **A mai Magyarország nyugati fele frank uralom alá kerül; frank közigazgatás; keresztyénség.** Négyszáz év múlt el, mióta a római uralom a hunok csapásai alatt megszűnt a magyar földön, s négyszáz év letelte után Nagy Károly volt az első, a ki az újhodó nyugoti műveltséget — birodalmának állami és egyházi szervezetét — ide átplántálni igyekezett. A rómaiak az Itálián kívül fekvő hódított országokból provinczíákat alkottak s e provinczíákban idő folytán, kivétel nélkül, a rómaiak nyelve, szokásai és törvényei váltak uralkodókká; a nagy frank király és császár grófságokra osztotta birodalmát s a határszéleken, az idegen népektől elvett területeken, határgrófságokat vagy markokat alkotott, melyeket az általa kinevezett határgrófok az ő parancsa szerint igazgattak. A frankok hódító fegyvereinek nyomában járt a térítő szerzetesek keresztje s a frank uralom védelme alatt mindenütt serényen szervezkedett a keresztyén egyház a legyőzött barbár népek erkölcseinek szelidítésére s a győzők hatalmának megerősítésére. Ilyképen Nagy Károly az imént szerzett avar területet — az egykori Pannoniát, mivel a Duna bal oldalára sehol sem terjeszkedett — két határgrófságra osztotta: a *keleti grófság* alá tartoztak a Drávától

éjszakra fekvő Alsó és Felső-Pannonia és a tulajdonképeni keleti tartomány, melynek neve sokkal utóbb Ausztria lesz; a *déli grófság* alá tartozott a Száva-Dráva köze, Dalmáczia éjszaki fele, Isztria, Stájerország, Karinthia, Krajna és Tirol keleti része.

2. Azon rázkódások alatt, a melyek Nagy Károly halála után fia s unokái idejében a frank birodalmat érték, s végre szétdarabolták, inkább a váltakozó erőszak, mint az állandó rend uralkodott e tartományokban. De emez ingadozások közepette is két dolog állhatatosan terjeszkedett, erősödött s mind mélyebbre verte gyökereit: terjedt a keresztyén hit, s erősödött a keresztyén egyház. Éjszakról, délről, s főképen nyugatról új meg új lakosok telepedtek az avar háborúkban néptelenné vált területre. Sok volt közöttük a bajor-német, még több a szlávság. Amazok, már jobbára keresztyének, megalapítóivá lesznek az első egyházközségeknek; emezek, kevés kivétellel pogányok, kiknek megtérítésében három püspök is vetekszik. 830. körül már három püspöki megyére van osztva az egykori Pannonia területe: a Rábától nyugatra eső terület a passaui püspök; a Rába, Dráva és Duna közötti vidék pedig a salzburgi érsek hatósága alá tartozott; a Drávától délre és nyugotra az aquilejai püspök pásztorkodott. Lassanként városok, falvak keletkeztek az elpusztult tereken s a hivők új községeiben vetekedve emelkedtek ég felé templomaik tornyai.

3. **A frank birodalom felbomlása után a magyarországi részek német uralom alá kerülnek.** Midőn Nagy Károly unokái a híres verduni szerződésben (843) megosztozkodtak a frank birodalom fölött, a Rajnától keletre eső rész, a német királyság bajor Lajosnak jutott. A keleti és déli két határgrófság is Németországhoz tartozott; de ez az imént született német királyság tehetetlen volt. A király tekintélye kevés, az alatta való herczegek hatalma nagy; mindegyikök parancsolni, uralkodni akar, nincs a ki engedelmeskedjék. Az ő vetekedéseik és viszálykodásaik alatt a határszéli tartományok csaknem veszendőbe jutnak, s a hol nem történik is ez, alig marad meg egyéb a német királyok számára a hatalom látszatánál. Ezt a kedvező alkalmat felhasználják a keleti végeken lakó szlávok s egyes főembereik megkísérlik a hatalmat magukhoz

ragadni. Így keletkeztek, még pedig a morvák között, az első szláv fejedelemségek, melyekről a történet emlékezik.

4. A tehetetlen német uralom idején a szlávok is megkísérlik az államalapítást. Privina herczegsége a dunántúli vidéken. A 830-ik év táján két morva főember kezd szerepelni a Duna bal oldalán: az egyik *Mojmir* a Morva folyótól nyugatra, a mai Cseh- és Morvaországban uralkodott; a másik, *Privina*, a Morvától keletre a Garamig, vagy tán egész a Tarcza-Hernád völgyéig terjedő éjszaknyugati felföldön alapított fejedelemséget, s székhelye Nyitrán volt, melynek temploma tornyán a kereszt csillogott. De a két morva fejedelem nem fért meg békén egymás mellett: viszálykodni kezdettek a főhatalomért, s a gyengébb Privina mindenét odavesztve, a német királyhoz menekült. Pártfogásáért esdekelt, s hogy ezt megnyerhesse, mindenképen kedvében járt: keresztyén hitre tért, hűséget fogadott s felajánlotta neki szolgálatait. Lajos király csakugyan kegyelmébe fogadta őt s Alsó-Pannonia nagy részét királyi hűbérképen neki adományozta. Így keletkezett *Privina herczegsége*, a német király felsősége alatt, a mai dunántúli vidéken. Az új herczegségben csakhamar szépen megeredt az élet; német és szláv népek beözönlése által gyarapodott a lakosság, és serényen terjedt közöttük a keresztyén vallás. Maga Privina alapította az első várost, *Mosapurk*ot (Moorburg = Sárvár: talán a mai Zalabér helyén) s benne a salzburgi érsek küldötte mesteremberek által három egyházat is építtetett. Más községek is keletkeztek idővel, melyek közül a két legszélső és legnagyobb volt *Pettau* a mai Stiriában és *Pécs*, Baranyamegyében. Privinát 859-ben meggyilkolták, s herczegsége fiára, *Koczel*re szállott, a ki apja nyomdokain haladva, s meg nem tántorodva a német királyság s egyház iránti hűségben bírta is azt mintegy tíz évig. Halála után herczegsége visszaszállt az adományozóra s 870-től kezdve a német királyok bírták mindaddig, míg a honfoglaló magyarok teljesen véget nem vetettek a németek pannoniai uralkodásának.

5. Szvatopluk egy nagy, független szláv birodalom alapításán fáradozik. Azalatt, míg Privina és Koczel rövid életű herczegsége elenyészett, a Duna bal oldalán alapított morva fejedelemség egyre

nagyobbodott s oly hatalmassá vált, hogy utoljára a német birodalom biztosságát is fenyegette. — Mojmirt, a ki annak idején Privinát kiűzte Nyitrából, hasonló sorssal sujtotta Lajos német király, s helyébe unokaöcscsét Rasztiszlávot tette morva fejedelemmé. Ez egy ideig közösen uralkodott öcscsével Szvatoplukkal; de Szvatopluk utóbb hűtlenül megfosztotta a hatalomtól bátyját s egyedül, korlátozatlanúl munkálkodott nagyratörő terve foganatosításán: egy nagy morva-szláv birodalom megteremtésén. Törekvésében ép oly nagyra vágyó volt, mint erőszakoskodó és türelmetlen. Látta, hogy az ifjú német királyság ziláltsága a legkedvezőbb alkalmat játszsza kezére, s nem állhatván jót a jövőért, sietnie kellett, hogy a kedvező pillanatot el ne szalaszsza. Mindenkép azon volt, hogy birtokait a német hűbéri felsőség alól felszabadítsa, s a szlávok lakta területeket a Dunától a Száváig saját hatalma alatt egyesítse. Mivel pedig ebben az időben a vallás és az egyház volt a népek legerősebb összetartó kapcsa s fejedelemsége keresztyén alattvalói a német püspökök egyházi fenhatósága alá tartoztak: azon kezdte, hogy Konstantinápolyból új térítőket hozatott s ezek által a morva egyházat a római s német egyházaktól eltérő módon s azoktól függetlenül óhajtotta szerveztetni. Így kerültek a híres szláv apostolok, Cyrillus és Methodius testvérek Szvatopluk udvarába. A munka megindúlt: megkezdték a független szláv fejedelemség s a független szláv egyház építgetését; de nem épithették fel. Szvatopluk nem volt elég erős megállani a harczot a római pápa nevében síkra szállt német püspökökkel; kénytelen volt kiűzni országából a szláv papokat és saját kezével lerombolni az általa feltámasztott pannoniai szláv püspökséget. De ez a küzdelem csak kezdete volt a végső tusának s Szvatopluk ebben a tusában is gyengének bizonyúlt. A sors is ellenségeinek kedvezett. Arnulf, a ki 888 ban lett német királylyá, véget vetett rövid időre birodalma belső meghasonlottságának s minden igyekezetével Szvatopluk ellen fordúlt, hogy a veszélyeztetett keleti végeket megmentse. Szövetségesek után látott, mert ismerte Szvatopluk hatalmát.

6. **Arnulf, német császár szövetségesei, a magyarok megsemmi-**

sítik Szvatopluk szláv birodalmát (892-ben). A magyar nép ekkor már Etelközből űzte harczi kalandjait. Ismerték őket keleten, de nyugaton is, hol egyes hadcsapataik már meg-megfordultak. A magyarokat hívja segítségül Arnulf, s a nagy nyugati szláv birodalom, melyről Szvatopluk álmodozott, 892-ben az ő csapásaik alatt omlik porba mindörökre. Két év múlva maga Szvatopluk is a sírba követi aláhanyatlott birodalmát; nem látja már fiai viszálykodását, a szláv és német papok nem szűnő agyarkodásait, s nem éri meg annak a századokra szóló új birodalomnak támadását, melyet a hármas hegy aljában, a négy folyam közén legyőzői, a magyarok alapítottak.

VI. Összefoglalás.

Az elmondottak után világos, hogy a magyar föld lakóiról őseink beköltözte előtt is mintegy ezer évre szól tudomásunk. Nagy idő; több, mint a mennyire magának a magyar nemzetnek története terjed. Ezen ezer esztendő alatt sokféle nép váltogatta egymást hazánk területén; de erőszakos tolongásaiknak alig volt egyéb eredménye, mint a pusztulás, s alig maradt más emléke romoknál. Egyik lerontotta azt, a mit a másik épített, s az egyik nép győzelemre, uralkodásra jutása a másiknak enyészetét jelentette.

A *kelta* és *thrák eredetű* népeket leigázzák a *rómaiak*; a rómaiak uralmát megdöntik s a pannoniai és dácziai római műveltséget kiirtják a *hunok* és *germán* szövetségeseik. De elpusztúl a hun nép is; a vandalok, herulok, góthok, longobardok meg mohó gyorsasággal cserélik föl a letarolt Duna-mellékét a római birodalom gazdag nyugati tartományaival. A germán népek örökségét aztán az *avarok* veszik át s megosztják azt az éjszakról délre vonuló s minden irányban terjeszkedő *szláv* népekkel. De nem állandó az avar nép uralma sem; kipusztúlnak, hogy hírmondójuk sem akad s helyüket még egyszer *németek* foglalják el. A németek pedig serénykednek a frank birodalom intézményeinek s a keresztyénségnek, szóval a nyugati műveltségnek terjesztésében maguk, s a náluk számosabb szláv szomszédjaik körében.

S ime ekkor, mindjárt munka kezdetén csapnak közéjük — hírtelenül, váratlanúl — a keletről nyugatra zúduló magyarok. A harczias nép fegyvereinek ellenállhatatlansága és kegyetlen dúlásaik megújítják Etele húnjainak emlékezetét. A magyarok tomboltak, mint a vihar, pusztítottak, mint az áradat; de czéljok az alkotás, állandó hon alkotása volt. S a vadnak, barbárnak, minden műveltség ellenségének híresztelt magyar volt az első nép hazánk földjén — még a rómaiakat és frankokat sem véve ki — a mely alkotásaiban ösztönszerűleg is a leghelyesebb s legtermészetesebb utat választotta. Nem romok fölé építette új hazáját; abból, a mit készen talált, meghagyott annyit, a mennyit szükségesnek látott az új épülethez. Újból kezdte az építkezést; de nem teremtett újat: alkalmazkodott a viszonyokhoz. Ezeket fejtette tovább saját teremtő ereje, nemzeti géniusza sugallata szerint. Idegen népeket talált itt? — nem irtotta ki, hanem magához emelte vagy magába olvasztotta őket s velük együtt alkotta meg a magyar nemzetet. Fölkarolta mindazt, a mit a nyugati műveltségből a frank-német királyság intézményei s a keresztyén egyház elhintegettek; alkalmazkodott hozzájuk ősi hagyományainak feláldozása árán is: keresztyénné lett, keresztyén királyságot alapított. De egyháza függetlenségét a pápák irányában, állami önállóságát a császárok ellenében eltökélt szilárdsággal és erővel védelmezte meg minden időkben. Mért nem fordultak őseink a keleti egyházhoz és császársághoz, midőn új hazát, új nemzetet alkottak? mert a keleti műveltség idegen volt e földön, mert nem akartak ide idegen növényt átplántálni, tovább fejlesztették azt, melynek gyökerei már megkapaszkodtak az anyaföldben. Így sikerült aztán s csakis így sikerülhetett őseinknek az, a mi előttük ezer év leforgása alatt egy népnek sem sikerült: a Kárpátok által koszorúzott gyönyörű völgymedenczében egy hazát, egy nemzetet alapítani, melyet mi, hálás utódok, ezer év múltán is büszkén vallunk magunkénak és magyarnak.

Sebestyén Gyula.

AZ IRÁNYTŰ.

Már délutáni négy óra volt; a sűrű köd miatt homály borította a falut, és Jancsi még mindig nem tért vissza.

— Hallod-e apjuk, mi lelhette azt a fiút? Reggeli nyolcz órától fogva délutáni négy óráig oda marad, mikor az út alig több egy óra járóföldnél! Azt se tudom, mitévő legyek, úgy szorongatja a szívemet, hogy azt a fiút valami szerencsétlenség érte.

Kocsis gazda szótlanúl hallgatta felesége aggodalmait. Eddig csak szidta Jancsit, hogy olyan sokáig elmaradt; de most már maga is azon kezdte fejét törni, hogy mit kellene tennie fölkeresése végett.

— Nincs nyugtom apjuk — szólt ismét az asszony — a míg elő nem teremtjük valahonnan a mi szegény Jancsi fiunkat.

— De hova menjek hát, merre keressem?

— Hát bizony egymagában sehova, mert én is kenddel megyek.

Ezen pár szó váltása után nagyot hallgattak. Azután megint csak az asszony szólalt meg:

— Hát ha az öreg Mihály bácsi most is tudna valami jó tanácsot adni? Jó volna megkérdeznünk.

— Biz az nem ártana — felelt nyugodtan a gazda. Erre mindaketten rögtön Mihály gazda háza felé indúltak.

Útközben arra is szerettek volna vígyázni, hogy Jancsi azalatt nem megy-e haza; de rövid időn annyira besötétedett, hogy öt lépésnyire sem lehetett látni. Csak a nevét kiáltgatták egyremásra. —

— Hallod-e? szólalt meg egyszere az asszony egy-két lépés-

sel előre sietö férjéhez, — hát hová mégy arra? hisz itt jobbra kell befordúlnunk abba az utczába.

— No-no, feleség; hát annyira megzavarodtál már, hogy itt keresed a Tokai-utczát, mikor itt még csak a Sértiék háza van.

— Micsoda? hisz a Sértiék házát már elhagytuk.

Tünödésük közben valaki megszólítja öket: Ki az?

Mindaketten megrezzentek a hangra, pedig legott ráismertek Orbánék Pistájára.

— Mi járatban vannak kendtek? kérdé Pista, miután megismerte Kocsisékat.

— Nem láttad Jancsit?

— Nem én.

— Talán csak öt keresik?

— A Jancsit bizony — szólt Kocsisné elszomorodott hangon — már reggel óta oda van, valami baja esett.

— De hát most hová készűlnek?

— Az öreg Mihály bácsihoz. Talán ő adhat valami tanácsot. Jöjj el velünk Pista te is; az Isten is megáld érte. — Ezzel a szóval a Jancsi kesergő édes anyja meg is indúlt.

— De talán csak nem arra megyünk? kérdé Pista.

— Hát merre? szólt a két öreg csodálkozva.

Pista csak nézte öket s kis idő múlva igy szólalt meg:

— Ejnye, ejnye Kocsis gazda, magok még a saját tulajdon falujokban is eltévednek. Hisz a Tokai-utczát már elhagyták.

A három összenéz, mintha valami csoda történt volna velük. Az öregek magukhoz sem tértek egészen, csak követték Pistát.

Pista felfogta a dolgot. — Nem boszorkányság biz az, — szólott aztán, hogy szépítse egy kissé a dolgot, ilyen ködben könynyen megesik ez az emberen.

Mielőtt még az utczába fordúltak, Kocsisné többször kiáltozta Jancsi nevét. Pista azonban jobb módját tudta a dolognak: annak rendje szerint szájába illesztette újjait és olyant füttyentett, hogy csak úgy rengett belé a ködös levegő.

De a felelet csak elmaradt.

Az öreg Mihály bácsi házához érve, a pislogó mécscsel kivilágított szoba ablakán kopogtattak.

— Ki az ebben a megtévedt időben? kérdé belülről, de inkább csak szokásból, mint azért, hogy feleletet várjon rá, mert rögtön kinyitotta a konyhaajtót, és a kezébe tartott mécscsel Kocsis gazda arczába világított, hogy megismerhesse vendégét.

— Ejnye no, mi baj érte kendteket?

— Nagy baj ért, Mihály bácsi, szólt még az udvaron álló Kocsisné, — a mi Jancsink már reggel óta oda van és azt se tudjuk, hová lett.

— Hát hova küldték?

A Csáki-ligetbe küldtem fáért — felelt Kocsis gazda,— nyolcz óra lehetett mikor elindúlt s azóta se híre se hamva. El se bírjuk képzelni, mi baja eshetett.

— Talán meg van ő kelme baj nélkül is, szólt az öreg régen-régen kiszolgált katona — Hiszen tudja kend, hogy egész nap sűrű köd volt. Hát bizony az a Jancsi eltévedt, — ennyi az egész. Majd haza kerül.

— Ugyan édes Mihály bácsi, hogy tévedhetett volna el, — szólt Kocsisné, — mikor minden fűszálat ismer az út mentén.

— Ismeri ám, ha látja, szólt az öreg fontoskodva s egyet hunyorított.

Erre aztán Pista is bizonygatta, hogy a fejét merné rá tenni, hogy Jancsi eltévedt.

— De nem csak arra, hogy Jancsi eltévedt, hanem akármibe fogadok, hogy ilyen ködben senki fia sem talál haza; nem is lehet hogy haza találjon — veté utána nyomatékkal a világlátott öreg.

Kocsis gazda rázogatta a fejét, még pedig nem is azért mintha nem hinnné, hanem azért, mivel sehogy se tetszett neki a dolgok állapota.

Pista se állhatta meg a szót: No, nem igaz-e, hogy kendtek is csak az imént tulajdon falujokban eltévedtek?

— A mi igaz, az igaz, édes öcsém — felelt Kocsis, — de ez már este történt, mikor sötét volt akár a zsákban; Jancsi pedig reggel ment, nappal járt.

— Akár nappal nem lát az ember, akár éjjel nem lát, egy ördög az! jegyzé meg az öreg.

Kocsisék csak tépelődtek.

— Uram fia, mitévők legyünk hát? szólt Kocsisné megszegvén a hosszú szünetet.

— Feküdjenek le nyugodtan; reggelre mikor a köd eloszlott, Jancsi is megkerül.

— Már megbocsát Mihály bácsi; nem mondom hogy nem okos ember, bizony nagyon okos ember, — de — de, az Isten is látja, én nem tudnék most lefeküdni. Azt rebesgeti itt a lelkem mélységében valami, hogy az én Jancsimnak valami nagy baja esett. Hogy mehetnék én haza, hogy fekhetném le ezzel az aggsággal!

— De csak nem ered most útnak kend hogy fölkeresse? hiszen maga is eltéved! — szólt Pista.

Kocsisné csak azzal felelt errre, hogy eddig visszafojtott könnyei nagy cseppekben gördültek le arczán.

Az öreg obsitos szinte meglágyúlt ennek láttára. Beszédjében ugyan meg volt a katona mogorva érdes hangja; de ez a hang csak olyan volt, mint ócska, durva katonaköpenyege, a mely alatt érzékeny szív dobogott. Áldott jó ember volt ő kelme, — a könnyeket meg épen nem birta elviselni,

Nagy sietve az órára nézett, s Kocsisnéhoz fordúlva így szólt:

— Ha éppenséggel úgy akarják, hát elvezetem kendteket a Csáki-ligetbe.

S azzal az asztal fiókjából egy kis skatulát vesz ki, zsebre dugja régi vaskos zsebóráját, a szűrét meg a szegről nyakába keríti.

— Már most menjünk!

Elbámúlva nézik az öreget. Hisz csak az imént mondta, hogy ilyen ködben még nappal sem igazodhatik el az ember, és ime most éj idején is kész útnak indúlni. Az előbb ők nógatták, és most hogy útnak indúlt, alig merték követni.

— Most hat óra van, — szólt egész határozottsággal az öreg, — kilencz — vagy tíz órára itthon lehetünk, ha nem lesz belőle éjfél!

— De Mihály bácsi, megkövetem alássan, hogyan találunk oda ebben az időben? kérdi Pista.

— Bízd csak rám, öcsém. Most nem érünk rá; az úton majd elég időnk lesz rá, hogy elmondjam, hogy ez a kis skatula itt ni, hogyan vezet bennünket a Csáki-ligetbe. — Azzal fogta a lámpást és egyenesen, katonásan megindúlt a sor élén.

A többiek töprengve ugyan, de elszántsággal jártak nyomában. Annyira bíztak a jó öregben, hogy vakon követték.

Mikor az utczára értek, az öreg egyszerre csak megáll: Épen nyolcz órakor indúlt el a kendtek Jancsija? kérdi Kocsishoz fordúlva.

— Bizony nem lehetett több nyolcznál.

— Hát aztán, gondoljuk csak meg jól, az a sűrű köd mikor is ereszkedett alá?

— Lehetett akkor már kilencz vagy tíz óra is, — felelt Kocsisné.

— Kilencz vagy tíz is, — dörmögöt az öreg; — akkurátusan kell tudnom, hogy mikor volt. Mert ha féltíz óra előtt nem ereszkedett alá, akkor a kendtek Jancsija visszajövet elérhette még a Csáki-csárdát, és ott maradt. Ha pedig már kilenczkor kezdődött a köd, akkor a csárdát sem találta meg; ott rekedt vagy eltévedt valahol az úton.

— Én azt hiszem, hogy éppenséggel tíz óra előtt támadt az a sűrű köd, — szólt Kocsis uram.

— Fél tíz előtt még semmi esetre sem volt, — erősíté Pista.

— Akkor hát jól van. Tartsunk a csárda felé! Aztán csak oda a második szöglethez menjünk mindenek előtt, onnan majd eligazodunk. De most egyenesen tartsunk át a másik oldalra, hogy az első szögletet lássuk, különben még itt a faluban tévedünk el.

Oda érve a szöglethez, az öreg Mihály bácsi megállt, lámpását oda tartotta az ő kis skatulája képes feléhez, jól megnézte, s azután tovább indúltak.

— Csak arra kell vigyázni, — figyelmezteté kiséretét, — hogy valami árokba ne lépjünk. Ez az egész rét különben elég síma; ha valamelyikünk meg is botlik, nem esik nagy baja.

Egy kis vártatra az öreg megint megszólalt:

— Hej, a mikor Olaszországban háborúskodtunk, nem egyszer masiroztunk ilyen megmarkolni való sötétségben. Gyerekség ahoz a mi mostani marsunk; nem kell attól tartanunk, hogy innen vagy amonnan bök oldalba az ellenség — — Megállt, elhallgatott egy kissé a jó öreg, egy nagyot gondolt utána, s aztán így folytatá: — — Rémitő csúnya idő volt, a hó esővel keveredve csak úgy szakadt a nyakunk közé. A szél meg segített neki s oda is bekergette, a hova nélküle be nem fért volna. No de ebben az utolsó ítéletbeli időben is pocsétákon és árkokon keresztül mászva úgy éjfél tájban mégis csak elértük azt a falut, a hová igyekeztünk.

Itt aztán nem is voltunk már magunkra; ott volt egy másik regement is, a melyik már mi ránk várt. De nemcsak mi ránk várt, hanem egy másik szakaszra is, a melyik ide volt komandirozva. Ez a szakasz tőlünk három óra járásnyira volt egy faluban. Onnan kellett volna ide jönnie.— — Nem jön, csak nem jön. Tünekedünk, tanakodunk, — hát egyszerre csak hozzám lép a mi tiszturunk, a ki szintén abban törte a fejét, hogy ezt a szakaszt hogyan lehetne ide rendelni. Mondom hozzám lép és így szólít meg: Mihály káplár, kend tüstént elindúl tíz emberrel és ide hozza azokat a csigabigákat. — — De kendtek talán nem is hallgatnak arra a mit én itt motyogok. Hát csak eljár a szám, tudják. Abba is hagyom, ha belefáradtak; pedig hát most jön csak a java —

— Dehogy fáradtunk bele, Mihály bácsi, dehogy! Elhallgatjuk mi, csakhogy az útra is vígyázzon ám kend.

— A falu egyenesen északra fekszik tőlünk — mondta a tiszturam. — Ebben a skatulában meg van egy olyan tű, Mihály káplár, a melyik mindig megmutatja, hogy merre van észak. Érti kend? —

— Értem alássan — mondok én. Mire ő így folytatta:

Ha az északi iránytól majd el kell térniök, akkor az órára néz, és megfigyeli, hogy meddig mentek az elütő irányban; ha nyugatra tért el az út, akkor kelet felé tart épen annyi ideig, a meddig nyugatra mentek. Ezt mondta a tiszturam, minekutána

pedig én helyesen megértettem mindent, annak rendje és módja szerint, útnak indúltam az én tíz emberemmel, a kiket mellém rendeltek.

Hát bizony ördöngös egy szerszám is volt az a skatulába rakott tű, mert a hogy a tiszturam mondta, szépen útba is igazított, s csak neki köszönhettem, hogy a nagy sötétségben el nem tévedtünk s úgy végére járhattam az ordrémnak, mint a karikacsapás. Ezt a szerszámot, hogy kendtek is tudják, *iránytűnek* hívják az urak. Emlékül el is tettem magamnak és azóta már többször vettem hasznát. Most is ez vezet bennünket. Hogy kendtek is értsenek valamit a dologból, hát hallgassanak csak ide:

Azt tudják, hogy a nap a Csáki-liget mögött kél föl, tehát a Csáki liget tőlünk keletre van.

— A biz' úgy van.

— Ez a darab vas itt a skatulában, (nézzék meg kendtek is, oda tartom a lámpást) mindig úgy áll, hogy a sötét vége észak felé, a világos pedig délnek mutat. Akárhogy forgatom a házát, az a vastű mindig csak arra mutat.

Mihály bácsi példa kedvéért megforgatta a skatulát egyszerkétszer, mit a többiek helyeslő és csudálkozó fejbólingatással szemléltek.

— Ebben a nagy ködben nem tudjuk megmondani, hogy merről kél fel a nap, tehát nem tudjuk azt sem, hogy merre van a Csáki-liget. De ha rá nézünk a tűre, ez megmutatja, hogy merre esik észak; már most aztán ha északtól jobbra tartunk, arra van napkelte. Úgy e, hogy úgy van?

Hisz a gyermek is tudja, hogy ha észak felé nézünk, akkor kiterjesztett jobb kezünk nap kelte felé mutat, balkezünk pedig nap nyugta felé. Hátunk mögött van dél. A tű segítségével tehát mindig megtudhatjuk, hogy merre járunk. —

Mikor Mihály bácsi ide ért a magyarázattal, Pista éppen egy nagy pocsolyába lépett.

— Itt vannak már a mocsarak, kiáltott fel Pista félig ijedten, félig örvendezve.

— Ezeket ki kell kerülnünk, szólt Mihály bácsi, — és kihúzta

az óráját, hogy lássa, meddig fognak a kerülőn észak felé menni. Azután magyarázatát tovább folytatva, megint a többiekhez fordúlt:

— Most három fertály hétre. Ha tíz perczig északra megyünk, kikerűltük a mocsarakat. Aztán megint keletnek tartunk vagy öt perczig, s utóljára meg tíz percz hosszat délnek tartunk. Így azután eljutunk abba az irányba, a melyben a mocsarak kikerűlése előtt voltunk s most már egyenesen keleti irányban haladva, egy fertály óra alatt elérhetjük a csárdát.

Ezután szótlanúl ballagtak tovább egy darabig.

Mihály bácsi váltogatva hol az órát nézte, hol meg a tűt.

A hosszú csendet egyszerre csak Pista szakítja meg, így szólván: De hát mért mutat ez a tű mindig egy irány felé?

— Nem a te eszedhez való az öcsém, felelt nyugodtan Mihály bácsi, — nálunknál még okosabb emberek sem tudják annak az okát, de azért csak úgy veszik hasznát, mintha tudnák.

Lám a tengeren is, hogyan igazodhatik el a kapitány, a hol nem látni mást mint vizet és eget. Egyforma ott minden végetlen végig, a meddig csak a szem ér. Menten el is tévednének, ha ez a tű meg nem mutatná nekik, hogy merre tartsanak.

Erre aztán megint nagyot hallgattak; tartott is a csend, a míg Mihály bácsi meg nem szólalt:

— Vehették észre kendtek, hogy megint kétszer fordúltunk.

— Micsoda? kérdi csodálkozva Pista, — hát ismét a ligetnek tartunk?

— Oda bizony; már közel is lehetünk hozzá.

Erre Pista is fészkelődni kezdett s hogy ő se tapossa hiába a füvet, hanem használjon is valamivel, nagyokat füttyentgetett.

— Jól van jól, öcsém; helyesen cselekszel — biztatta őt Mihály bácsi, — talán meghallja már a Jancsi és felel is rá.

Kocsisné is fölelevenedett erre a biztatásra. Úgy is ballagott eddig, mintha vesztőhelyre vitték volna; hallotta is nem is Mihály bácsi mondókáit. Elég baja volt vele, hogy egyik lábát a másik után rakogassa, meg hogy a szíve kínos dobogását mérsékelje. Most azonban egyszerre csupa fül lett, hogy jön-e felelet. Csak nem jött, csak nem jött.

Később Pista ismét füttyentett egyet és ime a távolból gyönge felelet hallattszott.

— Jó ég, — kiáltott fel Kocsisné — az az én Jancsim! Lelkem, Mihály bácsim, hát csakugyan megtaláltuk az én elveszett fiamat?

A füttyök ezután sűrűn váltogatták egymást; és most már a hang után mehettek. —

Még a csárdát el sem érték, mikor Jancsi már anyja ölelő karjaiba futott.

Kont Gyula.

KÖTELESSÉG ÉS LELKIISMERET.

— Angolból. —

Smiles Sámueltől, a híres angol írótól a múlt év végén ismét egy új munka jelent meg. Címe: „*Kötelesség*“. * A «Jellem» «Önsegély» és «Takarékosság» szerzője irodalmunkban is sokkal ismertebb és kedveltebb, semhogy új munkáját hosszasabban kellene ajánlanunk. Az egész világirodalom rég kimondta már itéletét e dolgozatok felett, melyek rövid idő alatt valóságos nemzetközi kincscsé váltak. Az európai nyelveken kívül le vannak azok fordítva ind és japáni nyelvre. Nem is ismerünk írót, a kinek műveiből a nép s a felserdült ifjúság annyi lelki fenköltséget, erkölcsi nemességet és praktikus életbölcsességet meríthetne, mint a Smiles könyveiből, melyek oly egyszerű és világos nyelven vannak írva, s az életből vett példák kifogyhatatlan sorának az elmélkedések közé szövése által oly elevenekké és megragadókká válnak, hogy egy olvasó sem teheti le azokat tartós, sőt maradandó benyomás nélkül, a nélkül hogy szellemileg, erkölcsileg ne gyarapodott volna általuk.

Hiszszük, hogy a „*Kötelességnek*“ is minél előbb akad fordítója, a ki azt irodalmunkba, viszonyainkhoz alkalmazottan, átülteti. Mi ez alkalommal csak arra szorítkozunk, hogy egy fejezetét legalább, mutatványképen, izelítőül közöljük, s jó előre figyelmeztessük olvasóinkat, hogy a munkát annak idején megszerezni el ne mulaszszák. Mutatványunk a könyv első fejezetéből van véve, a mely a kötelesség és lelkiismeret egymáshoz való viszonyáról szól.

* *Duty;* with illustrations of courage, patience and endurance (*Kötelesség;* a bátorság, türelem és kitartás példáival) By *Samuel Smiles.* London 1880.

S ezzel — talán gyarló, de jóakaratú tolmácsolásunk mellett — átadjuk a szót magának a híres szerzőnek.

* * *

Az ember nem csupán magáért él. Mások javára is kell élnie, ép úgy mint a magáéra. Mindenkinek megvannak a maga kötelességei, melyek teljesítésre várnak — a leggazdagabbnak csakúgy mint a legszegényebbnek. Az egyik emberre nézve az élet gyönyörűség, a másikra nézve szenvedés. De a legjobbak nem élnek a maguk gyönyörűségeért vagy pedig a hírnévért. Tetteikben legerősebb ösztönzőjük az, hogy remélve, küzdve, használva működhessenek közre minden jó ügyben.

Hierocles azt mondja, hogy mindegyikünk egy-egy középpont, melyet számos konczentrikus kör fog körül. Az első ilyen kör a szülőket, a feleséget, a gyermekeket foglalja magában s csatolja hozzánk. Az ezután következő kör a rokonságot; a többiek polgártársainkat s utolsó sorban az egész emberi nemet.

Hogy isten és embertársaink iránt való köteleségeinket állandóan s állhatatosan teljesithessük, e végre szorgalmasan művelnünk kell minden tehetségeinket, melyeket isten belénk oltott. És ő megadott nekünk mindeneket. A legfelsőbb akarat az, a mely a mi akaratunkat vezeti. Ő adta megismernünk a jót és a rosszat, megkülönböztetnünk az igazat a gonosztól, s mivel ő tudnunk adta mindezt, felelősek is vagyunk tetteinkért embertársaink irányában itt e földön, s isten itélő széke előtt a földi életen túl.

A kötelesség köre határtalan. Rátalálunk az életben mindenütt. Nem tőlünk függ, hogy gazdagok vagy szegények, boldogok vagy boldogtalanok legyünk; de az már rajtunk áll, hogy megtegyük kötelességeinket, a melyek mindenütt körül özönlenek bennünket az életben. Ez a minden áron való, tántoríthatlan odaadás és engedelmesség kötelességeink irányában az egyedüli igaz bélyege a legmagasabb fokú s legnemesebb czivilizált életnek. A nagy tettek munkás reményt s önfeláldozást követelnek — napjainkban ép úgy, mint a hajdan korban.

A kötelesség fogalmát gyakran kötjük össze a katona hűsé-

gével. Eszünkbe, jut az a pogány őr Pompejiben, a ki mintegy ezernyolczszáz éve, hogy ott halt meg őrhelyén, mialatt a várost a Vezuv hamuja eltemette. Ilyen az igazi katona. A míg mások menekültek, ő helyet állt mozdulatlanúl, kötelessége volt. Azért küldték oda, hogy azon a helyen őrködjék s nem ingadozott. Magába szítta lélekzetével az aláhúlló hamu fojtó, kénköves gőzét. Teste porrá lett, de emlékezete él. Sisakja, lándzsája, mellvértje ma is látható a nápolyi Museo Borbonico-ban.

Ez a katona engedelmes, és fegyelmezett volt. Azt tette s megtette a mire kirendelték. Az engedelmesség — a szülők, a gazda, a tiszt iránt, oly erény, a melynek megtanulására mindenkit, a kinek javát akarjuk, meg kellene tanítanunk. A gyermekkornak engedelmességgel kellene kezdődnie. De nem ment föl alóla az élet utóbb sem. Tudnunk kell, engedelmeskednünk halálunkig. A kötelesség a maga legtisztább nyilatkozatában, oly ellenállhatatlan s mégis természetes, hogy az ember — míg teljesíti azt — egyátalában nem is gondol magára s magával. Nem is lehetne másképen. Meg kell tennünk s eszünkbe sem jut, hogy magunk feláldozásába kerül az.

A kötelességet önkényt, önzetlenül kell teljesítenünk. Az elszántság rettenthetlenség nem elég hozzája. A gladiatort a ki oroszláni bátorsággal szállt küzdelemre az oroszlánnal, a nézők izgatott lelkesedése hevítette s kétségbeesett viadala közben sem felejtkezett meg magáról s a dijakról, a melyek kecsegtették. Pisarro, Peru meghódítója, a megtestesült vakmerőség volt. Azonban őt az arany szeretete, a kincsek vágya össztökélte, tüzelte rettenetes viszontagságai alatt.

Nagy akarsz lenni? — így szól szent Ágoston — akkor kezd azon, hogy tudj kicsiny lenni. Tágas, magas palotát óhajtasz építeni? gondolj mindenek előtt az alázatosság fundamentomára. Minél magasabbra kívánod tornyosítani az épületet, annál mélyebbre kell ásnod alapját. A szerény alázatosság a lelki fenség koronája.»

A kötelesség legszebb neme az, melyet titkon, az emberek tekintetét kerülve hajtunk végre. Így cselekedhetünk csak igaz odaadással és nemes önzetlenséggel. Rejtett útain nem kell a világ

által felkapott erkölcsösség színéhez alkalmazkodnia. Nem kürtölheti a maga létét, érdemét. Így jobban terjed s magasztosabbá válik. Mit rendeljünk magunknak alá s minek engedelmeskedjünk megtudjuk ha az emberi életet s az emberi cselekedetet örök lekötelezettségökben tekintjük az egész emberi nem iránt. Rosz vagy gondatlan tetteink által naponként hibákat követünk el, melyeket az emberiségnek kell jóvá tenni, s ha jóvá nem teheti, megsínyli előbb vagy utóbb.

De hogyan tanúljuk meg kötelességeinket teljesíteni? — Ez nem járhat semmi nehézséggel. Itt van mindenek előtt az isten iránt való kötelesség mindeneket átható, kiolthatatlan érzése. Utána következnek a többiek: a család iránt való kötelesség; a szomszédok iránt való kötelesség; az urak kötelességei szolgáik, s a szolgákéi uraik irányában; az embertársaink iránt való kötelesség; az állam iránt való kötelesség, s az állam kötelességei a polgárok irányában.

Ezen kötelességek nagy részét magunkban s magán körben végezzük. Nyilvános szereplésünket nagyon is ismerhetik az emberek, de magánéletünkben megvan a mi saját világunk, melyet senki sem lát — a szív és lélek benső világa. Tőlünk függ, hogy becsületesek vagy becstelenek legyünk. Senki más meg nem ölheti lelkünket, mert ez csak saját maga lehet gyilkosa magának. Ha magunkat vagy egymást csak valamicskével is jobbakká, istenfélőbbekké, nemesebb gondolkozásúakká tettük, talán ez által már tőlünk telhetőleg a legnagyobbat míveltük.

Ime egy példa rá, miképen állta meg helyét egy amerikai törvényhozó:

Mintegy száz évvel ezelőtt épen napfogyatkozás volt Uj-Angliában. Az ég boltozata egészen elsötétült; sokan azt hitték, hogy itt az utolsó ítélet napja. Connecticut törvényhozóinak épen ülésük volt s a sötétség beálltával egyik tag azt indítványozta, hogy rekesszék be az ülést s folytatását halasszák máskorra. Erre felállt egy öreg puritán törvényhozó, Davenport of Stamford, s azt modta, hogy ha már itt lesz is az «utolsó ítélet», semmit sem óhajt inkább mint hogy az helyén s kötelessége teljesítésében érje

őt társaival egyetemben. Azt indítványozza tehát, hogy hozzanak gyertyákat a terembe s a törvényhozók folytassák munkájukat. Megmaradni a mellett a mi kötelesség, el nem tántorodni attól, — ez volt ama bölcs férfiú főelve, s meghatottan mindnyájan elfogadták indítványát.

Élt egyszer egy gyönge testalkotású és egészségű ember a ki idejének legnagyobb részét filantropikus munkásságban töltötte. Meglátogatta a betegeket, ott virrasztott mellettük nyomorúságos kunyhóikban, ápolta őket és segített rajtuk a hogy csak lehetett s tőle telt. Barátai szemére lobbantották, hogy a maga dolgát egészen elhanyagolja s ijesztgették, hogy mi mindenféle betegség nem ragadhat rá a lázkórosok és haldoklók látogatása által. Egész határozottsággal és egyszerűen ezt felelte barátainak: «A magam ügyeit nőm és gyermekeim kedvéért végezem; de azt hiszem, hogy az embernek a társadalom irányában is megvannak a maga kötelességei, s ezek megkövetelik, hogy azokról is gondoskodjék, a kik nem tartoznak az ő háza népéhez.»

Így beszélt a kötelesség igaz, engedelmes szolgája. Nem az az igazi jótevő a ki pénzt ad, hanem a ki maga magát adja oda a szűkölködőknek. Azt az embert, a ki pénzét adja oda, dícsérik; azt a ki idejét, erejét, lelkét adja oda, szeretik. Ezt még akkor is emlegetik, mikor a másikat már rég eltemette a feledés; az igazi jótevő emlékezete örökön él tetteinek áldástermő hatásában.

Min alapszik a kötelesség? — Jules Simon, híres franczia tudós «Le Devoir» című becses munkájában egyebek közt azt is fejtegeti, hogy «a kötelesség a szabadságtól függ». Az embereknek szabadoknak kell lenniök a végből, hogy közkötelességeiket teljesíthessék s kifejthessék egyéni jellemüket. Szabadok gondolkodásukban; szabadoknak kell lenniök cselekedeteikben is. — Csakhogy a szabadság ép úgy, talán még jobban használható roszra, mint jóra. A tömeg zsarnoksága gonoszabb egy ember zsarnokságánál. Thoreau, amerikai író azt mondja, hogy a mi korunk szabadsága nem áll egyébből, mint hogy a hűbériség szolgaságát kicseréltük a vélemény szolgaságáért.

A szabadság — olyan értelemben, hogy mindenki egyaránt

élvezhesse azt — nagyon későn merül fel a történet folyásában. Hajdanában úgynevezett «szabad» ember volt az, a kinek joga volt hozzá, hogy rabszolgák által szolgáltassa ki magát. A szabadság mellett ott volt a szolgaság az államban és családban egyaránt; köztársaságokban nem kevésbbé mint monarchiákban. Az idősebb Cato, a köztársasági Róma egyik legkiválóbb alakja erősen rajta volt s törvénybe is igtattatta, hogy az elaggott rabszolgák, a kiknek már hasznokat nem lehet venni s a kiknek eltartása csak fölösleges teher a gazdán, tétessenek el láb alól. Ezeket a szegény elbetegedett, elgyöngült öreg rabszolgákat azután elvitték a Tiberisben fekvő Aesculáp szigetére, a hol vagy a nyavalyák, vagy éhség miatt nyomorúltan kellett elpusztulniok. A császári Rómában a «populus romanus» az állam jótékonyságán tengődött. Angliában is — midőn a rabszolgaságot eltörölték s a szegényeket a kolostorok könyörületessége nem birta továbbra eltartani — meghozták a «szegény-törvényt», a mi gyenge kárpótlás a vesztett rabszolgaságért.

Van egy hatalmasabb szó a *szabadságnál*, s ez a *lelkiismeret*. A czivilizáczió kezdetétől fogva ismerték s elismerték ennek a szónak a hatalmát. Menander, a görög költő már Kristus születése előtt háromszáz évvel hirdette ezt. «Keblünkben lakozik — úgymond — a mi istenünk: a lelkiismeret.» Más helyen ezt mondja: «Az nem élet ha csak magunkért élünk. Ha kegyes dolgot míveltél légy nyugodt lélekkel, tudván azt, hogy minden igaz, jó tettben része van az istenségnek. A gazdag szív, ez a legfőbb dolog, a mire az embernek szüksége van.»

A lelkiismeret a léleknek az a sajátságos tehetsége, a melyet vallási ösztönnek is nevezhetünk. Akkor nyilatkozik bennünk legelőször, mikor tudatára ébredünk annak, hogy bennünk egy fensőbb s egy alacsony természet folytatja küzdelmét — a szellem a test ellen, a jó törekvések a gonosz felülkerekedése ellen. Bárhova tekintsünk, akár magában az egyházban, akár azon kívül, mindenüt ezt a küzdelmet látjuk — az élet küzdelmét a halál ellen; férfiak, nők egyaránt kínos vergődésben emésztik erejüket, mivelhogy áhítoznak a jó után, s azt el nem érhetik.

Kívül esik tapasztalataink körén, eldöntenünk, hogy velünk született-e a vallás — a belső ösztön, a mely bennünket ahhoz a legfőbb valóhoz vezet, a kit lelkiismeretünk képvisel. «A magábamerülés az — úgymond a híres egyházi férfiú — a melyen minden vallás alapszik. Az ember magába száll, látja bensejében az örök küzdelmet, öntudatra ébred és megismeri az istent.» Ezen lelki állapotban aztán tudja és érzi az ember, hogy mi az igaz, mi a gonosz. Szabad választása van jó és rosz között. S mivel választása szabad, felelős is tetteiért.

Bármit hirdessen is az elmélet az akarat szabadságáról, tényleg senki sem érzi, mintha cselekedetei szükségszerüek, és kikerülhetetlenek volnának. Nem vesszük észre, hogy bármiféle nyűg szorítaná akarásunk önkénytességét. Tudjuk, hogy nem vagyunk kénytelenek, mint valami bűvös szó sugallatára, bárminemű indító oknak engedni. Érezzük, hogy ha valaminek ellene akarunk állani, meg is van bennünk a hatalom az ellenállásra. Lealázná büszkeségünket, és semmivé tenné magasbatörekvésünket, ha másképen lenne.

Urai vagyunk cselekedeteinknek. Ha nem volnánk azok, ugyan miért alkottak, s hogyan alkothattak volna emberemlékezet óta, széles e világon törvényeket? — Bizonyára azért alkották, hogy legyen is a ki megtartja azokat és a közhiedelem azt tartja, az általános tapasztalat tényül bizonyítja, hogy az emberektől maguktól függ, engedelmeskedjenek e vagy sem az alkotott törvényeknek. Mindegyikünk érzi, hogy szokásaink s a világ kisértései nem urak fölöttünk, hanem mi vagyunk az ő uraik. Még akkor is ha engedünk nekik, nagyon jól tudjuk, hogy ellenök állhatnánk; tudjuk hogy leküzdésök végett nem is volna nagyobb erőre és hatalmasabb akaratra szükségünk, mint a minőre magunkat képeseknek érezzük.

Hogy az ember a legmagasabb fokú szabadságot élvezhesse, arra nézve kell, hogy magának, lelkének, tetteinek teljes tudatával bírjon. Minél tudatosabb, műveltebb a lélek és hatalmát a lelkiismeret minél jobban érezteti velünk, felelősségünk is annál nagyobb mértékben növekszik. Az ember alája rendeli magát a

legfelsőbb akaratnak s azzal egyetértésben cselekszik — nem kényszerűségből, hanem önként, örömest. Az a törvény, a mely kötve tartja őt, a szeretet törvénye. Érzi, hogy mivel hite és cselekedetei az ő saját szabad akaratánál fogva egyeznek meg s forrottak össze az isteni akarattal: a mit így tesz az csak jó lehet s jó tettei által biztosítja maga számára a legfőbb jót.

«Az olyan ember, a kinek vallása nincs, a körülmények játékszere. A vallás azonban minden földi körülmények fölött való s azok fölé emeli az embert is.» — «A míg meg nem vethetjük lábunkat, szabadok sem lehetünk. A makkot előbb el kell ásni, hogy aztán tölgy fejlődhessék belőle. Csak a hittel teljes ember az, a ki szilárdúl áll, mert gyökeret vert — gyökeret az istenben; tetteink tesznek bizonyságot szívünk, istenbe vetett hitünk mellett.» Az új szövetségben is azt olvassuk: «A hol az úr szelleme lakozik, ott van a szabadság». Cowper is azt mondja;

«Szabad csak az, a kit a hit teszen szabaddá;
Rabszolga nép a többi mind.»

A hol a lélek az isteni törvény eme megismerésére nem jutott, ott az emberek csupán érzékeiknek, szenvedélyeiknek, önzésüknek engedelmeskednek. Mikor levetik a féket vétkes hajlamaikról, tudják hogy roszat cselekesznek. Lelkiismeretük elkárhoztatja őket. A természet törvénye fölriad ellenük. Beismerik, hogy cselekedetük vétkes. De erejük gyengébb; semhogy a jövőben ellentállhatnának. Akaratuk megernyedt s minden következő kisértés lanyhábbnak meg lanyhábbnak fogja találni ellenszegülésüket. Lanyhaságuk végre megrögzik és szokásukká lesz.

De a lelkiismeret még ekkor se halt ki bennünk. Nem áshatunk számára oly sírt, a melyben örök némaságra kényszeríthetnők. Lábainkkal taposhatjuk, azért mégis él. Minden vételnek vagy bűnnek, mihelyt elkövettük, bosszuló angyala támad. Nem hunyhatjuk be szemünket úgy, hogy ne lássuk, nem foghatjuk be fülünket úgy, hogy ne halljuk őt. A lelkiismeret mindnyájunkat megtanít remegni. Az itélet napja nem marad el itt e földön sem, a midőn ő kérdőre von bennünket s int, hogy térjünk vissza a jó útra.

A lelkiismeret állandó és általános. Az egyéni jellem legigazabb valója. Ez teszi az embert úrrá önmaga fölött s hatalmat ád kezébe, hogy a kisértéseknek ellentállhasson s leküzdhesse azokat. Minden embernek kötelessége, hogy egyéniségét tökéletesítse, hogy azon igyekezzék, hogy az igaz élet útját megtalálja s ezen az úton haladjon. Megvan az akarata, hogy így cselekedjék; megvan a hatalma is rá, hogy legyen az, a ki: ura magának, nem pedig másnak árnyéka, játéka a körülményeknek, rabja a szokásoknak. Az igaz emberi jellemet csak az önuralom adja meg — az, ha mivoltunk alantasabb erőit alá bírjuk rendelni magasabb tehetségeinknek.

Valódi önuralomra csak lelkiismeretünk tisztán tartása és kötelességeink teljesítése által tehetünk szert. Egyes-egyedül csak a lelkiismeret az, a mi az embert önállóvá teszi s megszabadítja hajlandóságai és szenvedélyei uralmától. Ez köti össze az egyes embert elválhatatlanúl nemének legnemesebb érdekeivel. A gyönyörűség legtisztább forrásai a kötelesség teljesítéséből fakadnak. Ez a gyönyörűség hivatlanúl-kéretlenül is mindig ott terem, hogy a terhes munkát megédesítse, a befejezett munkát megkoronázza.

A lelkiismeret, a maga teljes kifejlettségében, mindig arra ösztönzi az embereket, a mi boldogságukra szolgál: s inti, óvja annak elkövetésétől, a mi boldogtalanokká tehetné őket. A lelkiismeret tanácsoló szava nélkül, az ember tetteinek nem lehetne magasabb czélja, mint az élvezet, a gyönyörűség. Tenné azt, a mi legjobban tetszésére van, a mi akár érzéki akár szellemi élvezettel kecsegteti. De nem azért vagyunk a világon, hogy csakis önön hajlandóságainkat kövessük s magunk-kielégítésénél többre ne törekedjünk. Az egész természet alkotása ellenkezik az élet ilyetén felfogásával.

Ha a lelkiismeret nem kormányozná az emberek tetteit — azon értelem és szenvedélyek mellett, melyekkel az ember fel van ruházva — az egész faj menthetetlenül feneketlen anarchiába süllyedne s a maga vesztére törne kölcsönös pusztitásai által. Az eredményekről máris lehet sejtelmünk, ha azon őrjöngő háborgásokra vetjük tekintetünket, melyeket Orosz- és Németországban a nihi-

listák támasztottak s a Párizs falai között dúlt kommunista háborúra emlékezünk. Ha ilyen elvek jutnak uralomra a társadalomban, nem lehet más eredményük, mint a legféktelenebb demoralizáczió — egyéni, társadalmi és nemzeti erkölcstelenedés.

A baj egyedűli orvossága az, hogy vezessük vissza az embereket a kötelesség érzetére. Atyáink azt tűzték ki feladatukúl, hogy jogokat szerezzenek; legyen a mostani generáczió feladata: tanítani és terjeszteni a kötelességet. Adjunk igazságosságot is hozzá — az erények eme legtündöklőbbikét, — és jótékonyságot, mely amannak leghűségesebb, legméltóbb bajtársa. Az evangelisták egy mondása szüntelenül fülünkben cseng; az a mondása, a mely méltó lenne rá, hogy az erkölcsösségről szóló munkák minden lapjára fényes betűkkel legyen beírva — «Cselekedjetek másokkal azonképen, a hogy ti akarjátok, hogy veletek cselekedjenek». — «Fontos és figyelemre méltó dolog az életben — úgymond Humboldt Vilmos — hogyha nem aggodalmaskodunk minduntalan boldogságunk és boldogtalanságunk miatt, hanem rendíthetetlenül és habozás nélkül szenteljük magunkat kötelességeink teljesítésének — a boldogság ott terem önmagától — sőt tiszta üdítő vize felbuzog az élet háboruságai, aggasztó gondjai és sorvasztó inségei közepett is.» Önuralom,kötelesség, lelkiismeret, — ez az a három szó, melyről Hocker püspök azt mondja, hogy «több áldást hint az emberiségre, mint a fölfuvalkodott élelmüség szörszálhasogatásaival megtöitött háromezer kötet.»

Áldás az a lélekre, ha oly tettekre tör, a melyeknek alapja nem önzés, hanem szeretet, jószívüség, kötelesség és könyörület. Sok, nagyon sok dolog van, a mit ha szeretetből tesszünk meg, ezerszer többet ér, mintha pénzért tettük volna. A szeretet hősiségre, önfeláldozásra lelkesít bennünket; a pénz csak alkut ismer. Pénzen adott-vett kötelesség keveset ér.

Minden ember szolgálattal tartozik magának s azok irányában, a kikkel az élet szorosabban összefűzte. Az élet keveset ér, ha a kötelesség meg nem szentesítette. «Mutasd meg mindazon tulajdonságokat — így szól Marcus Aurelius Antoninus — melyek hatalmadban vannak — az őszinteséget, komolyságot, mun-

kabirást, a gyönyörök megvetését, mértékletességet, elégedettséget, jótékonyságot, nyiltságot és nagylelküséget.»

A leghatalmasabb értelmi erőt elképzelhetjük a nagylelküségnek egy parányi részecskéje nélkül. Ez utóbbi a lélek legfensségesebb tehetségéből, a lelkiismeretből fakad, a mely többre megtanít bennünket, mint a mennyivel az érzékek ellátják értelmünket. Ez teszi az embert értelmes, erkölcsi lénynyé — többé az állatnál. Helyesen mondja Dandin, hogy «a lelkiismeret szava s vele kapcsolatban a megbánás és kötelesség érzete, a legfontosabb különbségek, melyek az embert az állattól elválasztják.»

Biztatnak bennünket, hogy egyes-egyedül csak az anyag mindenható hatalmában higyjünk; hogy csak annak adjunk hitelt, a mit szemünkkel láthatunk, kezünkkel érinthetünk; hogy ne higyjünk semmit, a mit meg nem érthetünk. De mily keveset tudunk s érthetünk meg kétségtelen bizonysággal! Mi csak a dolgok fölszínét látjuk s «homályos a tükör, mely a képeket mutatja». Hogy segíthetne bennünket az anyag az élet titkainak megértésére? — Egy általában semmit sem tudunk az akarás, érzés s az elmebeli működés okairól. Tudjuk, hogy megvannak; de nem értjük őket.

Ezer meg ezer olyan dolgot kell hinnünk, a mit meg nem érthetünk. Az anyag és az ő összeköttetései ép oly misztérium előttünk, mint maga az élet. Nézzük csak a távoli égitestek megszámlálhatatlan sokaságát, milyen méltósággal futják meg kijelölt körpályájukat; vagy tekintsük meg a földet, a melyen mi élünk, hogyan fordúl meg napjában egyszer tengelye körül, hogyan járja körül a napot évi pályafutásában. Mit tudunk ezen keringések, mozgások okairól? — S megtudhatunk-e valaha egyebet annál az egy ténynél, hogy «vannak»?

Confucius azt tanította tanítványainak: «Gondoljatok igazat, tegyetek jót. Ismeretek, — nagylelküség — és erős akarat nélkül nincs élet. Méltóság, nemeslelküség, őszinteség, komolyság és jóság alkotják az igaz erényességet.» Ezen szavak ezredévekkel mögöttünk fekvő idők visszhangjaképen szólanak hozzánk. S a mit e

régi idők nagy tanítója, a «szent és bölcs Confucius» hirdetett, ma is szívünkhöz szól.

De mindezen erényeknek egyetlen, közös forrása a lelkiismeret. Magunk viseletének minden szabályait ez határozza meg. Ez ösztönöz annak tevésére, a mi igaz és jó; ez tiltja elkövetnünk azt, a mit igaztalannak, rosznak nevezünk. Még magasabb fokon annak tevésére kényszerít, a mi által mások boldogságát munkáljuk; s nem enged olyat művelnünk, a mi mások boldogtalanságára szolgálna. Az élet nagy tanusága, melyet meg kell tanulnunk, abból áll, hogy edzenünk kell magunkat kötelességeink teljesitésére és annak művelésére a mi igaz és jó; hogy boldogságunkat és benső nyugalmunkat oly dolgokban kell keresnünk és feltalálnunk, a melyeket senki el nem vehet tőlünk.

A mi a kötelesség erényét illeti, sokat tanulhatunk a régi Hellász nemes alakjaitól. Sokratest úgy tekintik némelyek, mint a görög filozófia megalapítóját. Ő maga erősen hitte, hogy az istenség azért küldte őt a földre, hogy az emberekben az erkölcsi lelkiismeretességet fölébreszsze. Athenében született 468-ban Kr. e., s a legjobb nevelésben részesült, a milyenben csak az athenéi részesülhetet. Elejénte szobrászatot tanúlt s mint ilyen némi hírnévre is tett szert. Azután mint katona szolgálta hazáját, mivel ez minden athenei polgárnak kötelessége volt. Letette az esküt, mint hazájának minden ifja; az eskü így hangzott: «Nem fogom megbecsteleníteni azon szent fegyvereket, melyeket hazám reám ruházott, és soha el nem hagyom azt a helyet, melynek megvédését rám bizzák.»

Nagy vitézséget és derekasságot tanusított mindama hadjáratok alatt, melyekben részt vett. A Potidaea körül folyt csatározások közben a megsebesült Alkibiádes már-már az ellenség kezei közé került, midőn Sokrates meglátja őt, utána tör megszabadítja őt fegyvereivel együtt s visszaviszi övéihez. Ezen derekas magaviseletéért megkoszorúzták a hadi érdemek koszorújával. Második hadjáratában ép ily tisztességesen megállotta helyét. A szerencsétlen déliumi csatában meg Xenophon életét mentette meg, a kit vállaira kapva az ellenség sorain keresztül vitt biztos

helyre. Még egy másik hadjáratban is vett részt, de azután, egyidőre legalább, a polgári kormányzás terén ajánlotta fel szolgálatát hazájának.

Ép oly derék szenátor volt, a mily derekasan viselte magát mint katona. Megvolt benne az a fenkölt erkölcsi bátorság, a mely nemcsak a halált bírja nyugodtan szenvedni, hanem az ellenkező véleményt is. Ép oly bátran szállott szembe egy zsarnokkal, mint a zsarnoki tömeggel. Mikor az arginusaei tengeri csata után az athéniek vád alá helyezték tengernagyaikat, mivel ezek nem szedték össze s nem temették el az elesettek hulláit, Sokrates volt az egyetlen ember, a ki a szenatusban védelmükre mert kelni. A tömeg dühöngött. Sokratest elbocsátották a tanácsból, s a tengernagyokat elitélték.

Ezután a tanításra adta magát. Járt kelt a köztereken, betekintett a műhelyekbe, meglátogatta az iskolákat, hogy a néppel megismertesse az ő eszméit az emberi gondolkodás és cselekedetek czéljáról és értékéről. Minden erejével azon volt, hogy elterelje az embereket a természet mivoltát bonczolgató metafizikai szőrszálhasogatásoktól, melyek a kételkedés útvesztő zavarodottságába dönötték őket. «Érdemes-e élni?» — kérdezték, találgatták, feszegették akkor is, mint napjainkban. Sokrates arra intette a perlekedőket, hogy tekintsenek magukra. Mialatt mások számüzni kezdték az Olympról isteneiket, ő fennen hirdette, hogy egyedül az erkölcsös magaviselet juttatja az embereket boldogságra itt e földön s azon túl.

Bölcsek és ifjú tanítványok jártak nyomdokában. Aristippus nagy összeg pénzt ajánlott hálája fejében a mesternek; de ez habozás nélkül utasította vissza ajánlatát. Sokrates nem pénzért tanított; hanem azért, hogy terjeszsze a bölcseséget. Kinyilvánította, hogy az az ő legnagyobb jutalma, ha az emberiséget jobbá teheti fáradozásai által.

Nem könyvekből tanított; élőszóval kérdezett, felelt, bizonyított. «A könyvek — mondogatta — sem kérdőre nem vonhatók, sem nem felelhetnek kérdéseinkre, tehát nem is taníthatnak. Csak azt tanulhatjuk belőlük, a mit már annak előtte is tudtunk.»

Nagy kedvteléssel szedegette szét a dolgokat eredeti alkotóelemeikre s a kétségtelen tapasztalatot tekintette az igazság próbamértékének. Hitt az erény egységes voltában s tiltakozott ellene, mintha az erényt úgy lehetne tanítani, mint a tudományos ismereteket. Az volt a véleménye, hogy egyedül az a valamire való filozófia, a mely megtanít bennünket erkölcsi kötelességeinkre és hitbeli reményeinkre. Gyűlölte az igazságtalanságot, s a hibák és gyarlóságok minden nemét; nem is mulasztott el egyetlen alkalmat sem azoknak ostorozására. Megvetette azt a közkeletű véleményt, hogy minden ember képes a kormányzásra s alkalmas rá hogy részt vegyen abban. Azt állította, hogy csak a bölcsek kormányozhatnak; ezek pedig minden államban kevesen, kisebbségben vannak.

Hetvenkét éves korában törvényszék elé idézték. Vádlói ilyen vádakkal terhelték öt: Sokrates bűnös gonosztévő s az ifjúság megrontója; nem tiszteli azokat az isteneket, a melyek tiszteletét az állam elfogadta, hanem új istenséget hirdet. — A bírák elfogadták a vádak igazságát s a törvényszék Sokratest halálra ítélte. Börtönbe vetették, a hol harmincz napon át fogadhatta barátai látogatását s beszélgetett velük filozófiájának kedveltebb tételeiről. Kriton mindent megtett a végből, hogy mesterét megszöktesse a börtön falai közül; de Sokrates visszautasította jóakaratú fáradozásait. Beszélgetett a lélek halhatatlanságáról, a bátorságról, erényről, mértékletességről, az abszolut szépről és jóról, majd meg feleségéről és gyermekeiről.

Vigasztalta siránkozó barátait és gyöngéden korholta őket, midőn kifakadtak a törvényszék ítéletének igazságtalansága miatt. Hisz úgy is a halál révén volt már. Miért panaszkodnának? Öreg is volt már. Ha csak egy kis ideig vártak volna még, a természet maga végezte volna el helyettük, a mit ítéletükben kimondtak rá. A halált úgy tekintette, mint egy magasabb létre való újjonszületést; s nem volt ember, a ki ezt erösebben hitte volna mint ő. Elérkezett az az idő is, mikor a börtön öre megjelent s átnyujtotta az méreg-poharat. Sokrates bátran ürítette ki azt s tökéletes lelkinyugalommal halt meg. «Ilyen volt halála — úgymond Phaedon —

a mi barátunknak, a kit jólélekkel mondhatok a legbölcsebb, legigazságosabb és legjobb embernek mindazok közül, a kiket valaha ismertem.»

Sokrates nem írt könyveket. Csaknem mindazt, a mit róla tudunk, két híres tanítványának, Platonnak és Xenophonnak irataiból tudjuk, a kik tetteinek, tanításainak, üldöztetésének és halálának emlékezetét kegyeletük ihletével együtt szállították át a jövendő korokra.

Platon tíz évet töltött Sokrates társaságában s később «Párbeszédek» című híres munkájában fejtegette a mester nézeteit; de ebben a könyvben már nagyon nehéz megkülönböztetni hogy belőle mennyit tekintsünk Platonénak, mennyit Sokratesének. Miután a halál szétválasztotta őket, Platon negyvenéves korában Siciliába utazott. Itt megismerkedett I. Dionysiussal, Syracusae zsarnokával. Politikai dolgokban éles ellentétek merülvén fel nézeteik között — mivel Platon nyiltan és merészen védte a szabadság ügyét — a zsarnok nem átallotta, hogy vendége életére törjön. Dion, a zsarnok testvére, közbevetette magát s Platon az ő segítségével megszabadúlt. Kegyelem fejében rabszolga gyanánt adták el; de egy jó barátja vette meg őt s a vétel után menten szabadon is bocsájtotta.

Platon most visszatért Athenébe s elkezdett tanítani. Mestere példájára ő is ingyen tanított, fölösleges lenne elmondanunk történetét; elég ha kiemeljük, hogy az igazság, erkölcsösség, és a kötelesség hirdetésének és terjesztésének szentelte életét. A négy alaperényt így osztályozza: 1. Okosság és bölcsesség; 2. merészség, állhatatosság és vitézség; 3. mértékletesség, kiméletesség és önuralom; 4. igazság és egyeneslelküség. Az erény eme osztályzását tette erkölcsi filozófiájának alapjává. «Az emberek — így szól egyik munkájában — legyenek bármily rendüek-rangúak, szerencsések vagy szerencsétlenek, diadalmasak vagy legyőzöttek — tegyék csak meg kötelességüket s nyugodtak lehetnek.» Ezen egyszerű szavak milyen hatalmas tanuságot foglalnak magukban a késő korok számára!

Platon az ő akadémiájának csöndes magányában töltötte

élete utolsó napjait. Itt, élete alkonyatán írta meg annyit dicsőitett és csudált «Párbeszédeit». Az utódok isteni Platonnak nevezték el őt. Lelke az igazság után áhítozott. Ez az életnek — úgymond — az emberhez egyedűl méltó feladata. Valamint mestere, úgy ő is azt vallotta, hogy a legfőbb értelemnek (istenségnek) lényeges tulajdonságai a jóság, igazság és bölcseség. A költészetet nem szerette. Egyedűl az erkölcsi költészetet dicsőíti, a mely a maga valóságában nem egyéb versbeszedett filozófiánál. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy körülbelül négyszáz évvel élt korábban Krisztusnál; s mégis híres egyházi atyák úgy tekintették őt mint a keresztény korszak igazi prófétáját. A késő korokban is mindig különös kedveltje volt a nagy szellemeknek s De Maistre gróf mondása valóban közmondássá vált: «Soha se határozzunk valami nagy dologban, mielőtt Platont meg nem kérdezzük».

Az Uj szövetség feldicsőített eszményképét adja az emberi életnek — a milyenné az lehetne; azonban nagy fáradság és küzdelem vár arra, a ki ezt az eszményképet tisztán meg akarja őrizni lelkében. Érezzük sokszor nagyon jól, hogy valami mást kellene tennünk, mint azt, a mi kényszerítőleg ránk nehezedik. Habozásunknak vessen véget a kötelesség; a mi megtevésre vár, meg kell tennünk tépelődés és röstelkedés nélkül. A ki mindazt megteszi, a mi jóra csak képes, bármily sorsra jusson is, boldogságának igazi örvényén halad.

Igazaknak kell lennünk a kis dolgokban ép úgy mint a legnagyobbakban. Ép oly jól fel kell használnunk egy tehetségünket mint valamennyit, a mivel a természet megáldott. Hallgassunk lelkiismeretünk szavára, s ha magunkra maradunk is, járjunk bizvást a kötelesség útján. Kit ne hatna meg egy rabszolgának ama felelete, melyet vevője kérdésére adott: «Aztán hű leszel-e ha megvettelek?» — ‚Az leszek, akár megvásárolsz akár nem.' —

A jellem sok-sok kisebb-nagyobb kötelesség teljesítésből alakúl, önmegtagadásból s a szeretet és kötelesség gyöngéd műveiből. A jellem alapját a családi kör veti meg; bármilyenek legyenek az ember természetes hajlandóságai, az otthon befolyása urrá lesz felettünk. «A ki csekély dolgokban igaz és hű, az olyan marad nagy

dolgokban is; a ki pedig a kicsinyekben megbízhatatlan, az lesz és marad az a nagy dolgokban is.» A jóság jóságot szül, s az igazság és hűség gazdagon aratja az igazságot és hűséget. Igen csekély és mindennapi szívességekből jobban megitélhetünk egy-egy jellemet, mint sok-sok nagyhangú üres beszédből.

Jó dolog, jó tett nem megy veszendőbe. Semmi sem hal meg; az élet maga is halhatatlan, csak más-más alakot ölt. Nem hal meg a jó tett, a jó példa sem. Örökön él, hat és nemünk közös birtokává lesz. A hírnév elhervad, elenyészik, a jó tett maga kitörölhetlen nyomot hagy maga után s jövő nemzedékek gondolatára és akaratára hat idomítólag. Az idő nem szolgálhat mértékéül a nemes tettnek; ha a jelen meg is tagadja elismerését, a jövendő korok hálával fizethetnek. Egy-egy erényes cselekedet egész falvakat, városokat, nemzeteket a magasba emelt. A földbe hintett apró magvacskákból sarjadzik a gyönyörű, bő termés; a lelkiismeretnek bensőnk mélyéről fakadó intéseiből s a kötelesség ihletett parancsaiból teremnek a jellem legfenségesebb gyümölcsei.

A SZOBADISZÍTESRŐL.

A szobadiszítést csak a legújabb időben kezdik a művészi tevékenység önálló ágának tekinteni. Azelőtt a szobadiszítés mintegy önkényt, önmagától volt adva. Azon időkben, a mikor szorosan körülhatárolt művészi tevékenység uralkodott az ipar összes ágai felett s a mikor nem volt képzelhető, hogy valaki a szokásos formákat s színeket elhagyja: akkor valami különös törekvés a szobák öszhangzó berendezésére, diszítésére épen nem volt indokolva. A múlt századokban az életszokások törvény s hagyomány által szigorúan meg voltak határozva; a magasb rendűeknek saját házaik voltak, a melyekben a család nemzedékeken keresztül állandóan lakott. A ház épitési módjával egyuttal a falak és szobamennyezet ékítése is természetesen egybehangzó volt. A felhasznált jó s mégis egyszerű anyagok, a hagyományos mintáknak biztos alkalmazása az egész háznak minden további hozzájárulás nélkül bizonyos öszhangzó egységes jelleget kölcsönöztek.

E téren az első bizonytalanság és zavar csak a XIX-dik században észlelhető, a mikor a gyár- és gépmunka a korlátolt kézműiparostól az anyagot elragadta s nem törődve bizonyos daraboknak alkalmazási helyével, olcsó czikkeket tömegesen kezdett termelni.

A termelés rendkívüli gyorsaságával a divatnak gyors változása is beállott; a gyároknak érdekökben állott s áll e változatosságot és változékonyságot előmozdítani, néhány év mulva elavultnak nyilvánítani azt, amit ma még mint a legújabbat s legszebbet magasztalnak. Minden egyes kézműiparos tekintet nélkül a többiekre önmagának dolgozik azon czéllal, hogy készítménye, a

mennyire lehet, szembeszökő fényes legyen, s ez által megrontja az ilyen darabokkal ellátott helyiség egységes hatását.

A nagy városok gyors növekedése bérlakásaikkal, azon kedvezőtlen körülmény, hogy a népességnek csak elenyésző kis töredéke lakik még saját telkén, saját házában, leginkább hozzájárultak a szobadiszítés hanyatlásához. Nagy városaink modern bérházaiban az ízlés romlása azzal kezdődik, hogy az egyes szobák jelentőségét az ablakok számával mérik s inkább arra fektetik a súlyt, hogy legalább névleg minél nagyobb legyen a szobák száma, mintsem hogy néhány valóban otthonias zárt helyiség álljon rendelkezésre. Ez által kis, ajtók által szakgatott, nyugtalan, változó világosságtól áthatott szobák keletkeznek. A falak diszítésére mit sem használnak; úgy is meg kellene azt változtatni minden bérlő változásánál s így a régi fatáblázatok, bőr- és szövetkárpitok helyét olcsó papír-kárpitok foglalják el, a melyekkel minél olcsóbban a lehető legélénkebb hatást törekesznek előidézni. Ily ízlésnek eltévelyedése a nyers naturalizmus útjain még inkább megrontotta a kárpitokat. A kályhák, mint a klasszikus antik-mintákat utánzó korszaknak maradványai, kréta fehérségüek voltak, az ajtók és a fedezet szinte. Ezen hideg és nyugtalan környezetbe hoztak aztán kirívó színű s határozatlan mintáju szőnyegeket, valamint olyan bútorokat, melyeknek szinte ragyogó színezetük s értelmetlen faragványaik által kellett volna a lehető hatást előidézni. A kép- és tükörkeretek kirívó aranyozása, egyes kemény s világos színezetü s tarkán festett porczellánoknak odabiggyesztése teljessé tették ezt a diszítést, a melynek egyes részeit különböző raktárakban vásárolták össze, a nélkül, hogy azokat valamely művészi képzettségü egyén egységes hatásuakká csoportosította volna össze.

Csak legújabban, a midőn műiparunk nagymérvű elhagyatottságát s ízlésünk hanyatlását minden téren tapasztalni lehetett, ébredt fel ismét a figyelem, még pedig természetesen első sorban a szobadiszítés iránt is. Franczia- és Angolországban a javulást az által érték el, hogy ezen diszítési eszközöket s anyagokat egyes ügyes emberek kerítették hatalmukba; ezeket ott «decorateur»-öknek, diszítőknek, a kiválóbbakat közülök «architectes-decorateur»-öknek

is nevezik. Ezen décorateurök Párisban és Londonban nagy tárházakat alapítottak, a melyekben minden, a mi a szobadiszítéshez tartozik, feltalálható, úgy hogy legalább a kárpitok, szőnyegek, szövetek s bútorok egységes összeállítása lehetségessé vált. Ezen tárházak közül némelyek annyira haladtak, hogy ott bronzból, majolikából és egyéb nemes s művészien kidolgozott anyagokból készült műtárgyak, perzsa, khínai s indiai ékességek, sőt még régiségek is, valamint gobelin-szőnyegek, fegyverek s más egyéb hasonló tárgyak, szobadiszítésül nagy választékban feltalálhatók. Németországban hasonló üzlettevékenység még csak kevés helyen mutatkozik; másrészt azonban az építészek közül számosan arra vállalkoztak, hogy nemcsak az épületek felépítését, hanem a szobák diszítését is annak teljes kiterjedésében felügyeletök s vezetésök alá veszik s ez által e téren is a művészi elemet ismét meghonosítják.

Ezen törekvések hatását tapasztalni lehetett az 1873. évi bécsi, az 1876. évi müncheni és az 1879. évi berlini kiállításokon, a hol egész sor teljesen berendezett szoba volt látható. E törekvések teljesen határozott s egységes eljárást tanusítanak. Míg ezelőtt 20 évvel a modern bajok közül a menekvést abban keresték, hogy valamely letünt korszak stíljét teljesen elsajátítani iparkodtak s az egyes szobákat — úgy a hogy — XIV. Lajos, XV. Lajos, XVI. Lajos ízlésében diszítették, most már belátják, hogy ezen vak, meg nem értett soha teljesen nem hű utánzás helyett sokkal inkább újat kell alkotnunk, újat, a mely saját szükségleteinkből s ízlésünkből vegye eredetét, s e mellett használja fel a régibb formákat is, de szolgai alárendeltség nélkül.

A modern szobadiszítés oda irányul, hogy mindenekelőtt nyugodt és harmonikus hatást hozzon létre. Az ajtók és ablakok famunkájához, melynek nyugodt, természetes színe megmarad, — a mennyiben a költség engedi — fali faburkolat járul mérsékelt magasságban, ez a fal alsó részét netaláni sérülések ellen megóvja s az ülő-bútorokkal szemben nyugodt, komoly háttért képez. A kárpitoknál majdnem általában a modern törekvések következtében jobb minták jutottak alkalmazásba. Csak kevéssé kidombo-

rodó jellegű s neutralis színezetü síma minták az uralkodók, a plasztikus kidomborodást, az élénk, kirívó színeket kerülik. A kályha oldalainak meszes-fehérségét és símaságát gazdag modellirozás és meleg, színes glazúr váltja fel. A szőnyegek és szövetekre nézve a változatos s mégis harmonikus színezetü keleti minták az irányadók. A bútorokat illetőleg általában ismét valódi anyagot, szilárd s világos szerkezetet követelnek; a fának természetes szép színét meghagyják s faragványokkal ékesítik; az ablak melletti ülést lépcsők s padok által a szoba többi részétől mintegy kiemelik s hímzett vánkosokkal ékesítik; az ablakon beható élénk világosságot egyes színes üveg-táblák behelyezésével mérséklik; az ablak-ellenzők világos arany színüek; a képek és tükrök keretének aranyozását sötét csíkokkal meg-megtörik. Szóval minden törekvés oda irányul, hogy nyugodt, otthonias, egységes berendezést hozzanak létre.

Mai nap már nem elégszünk meg azzal, amint ezelőtt, évtizedekig tettük, hogy egyszerüen a franczia szalont — mely egészen eltérő életviszonyokat tételez fel — utánozzuk, hanem ismét vissza térünk a nemzeti élet és ízlés alapjaihoz. Ez által a szobadiszitést is a puszta modern divat köréből kiemeljük, annak nemzedékekre szóló értéket biztosítunk, s következőleg nagyobb költséget is fordíthatunk rá, mintsem azt tehetnők oly berendezésért, a mely csak néhány év változó szeszélyének kielégítésére lenne szánva. Az ezen irányu mozgalom folyton előre halad; míg most részben párosul bizonyos előszeretettel ódon tárgyak s ódon formák iránt, de már mégis teljesen életképes, saját korunkból származó jelleggel bír. Főtörekvése jelenleg mindinkább oda irányul, hogy ne csak a magasabb foku igényeknek, hanem szerényebb vagyoni viszonyok igényeinek is eleget tegyen.

(J. Lessing után.)

KOLTEMÉNY-MAGYARÁZAT.

Fiamnak.

ARANY JÁNOS-tól.

1. Hála Isten! este van megin'.
Mával is fogyott a földi kin.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kivűl leskelődik a sötét.
Ily soká fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

2. Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;
Legfölebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szíved tavaszkertében
A vallást ezért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

3. Mert szegénynek drága kincs a hit,
Tűrni és remélni megtanit:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig tűrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, épen
Élne a hit, vígaszul nekem! . . .
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

4. Majd, ha játszó társaid közül
Munka hí el — úgy lehet, korán —
S idegennek szolgálsz eszközül,
Ki talán szeret . . . de mostohán!
Balzsamul a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

5. Majd, ha látod, érzed a nyomor,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észt,
Míg a vétek irigységre készt
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

6. És ha felnővén, tapasztalod,
Hogy apáid földe nem honod,
S a bölcsőd s koporsód közti ür
Századoknak szolgált mesgyeül:
Lelj vigasztalást a szent igében:
«Bujdosunk e földi téreken».
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

7. Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát:
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ. —
Járj örömmel álmaid egében,
Utra valód e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

Az alanyi költészet termékeinek nem kis része olyan, hogy teljesen csak úgy érthetjük meg, s tökéletesen csak úgy élvezhetjük őket, ha visszamegyünk gondolatban azon forráshoz, melyből eredtek; ha ismerjük azon körülményeket, melyek közt keletkeztek; ha igyekszünk fölkeresni azon lélekállapotot, melyben a költő az illető költemény irásakor volt. Az alanyi költő teljes megértéséhez egyebek közt az ő életviszonyainak minél kimerítőbb ismerete szükséges; s megfordítva, egy őszinte hangokon szóló lyrikus poéta költeményeinek áttanulmányozása sok anyagot nyújthat az életrajz-irónak.

Így vagyunk a felvett költeménynyel is. Kissé távol állunk már a kortól, melyben keletkezett; sokan vagyunk, kik már nem éltük át azon szomorú napokat (legalább *érezve* nem), melyekre e költemény vonatkozik; nem teszünk tehát fölösleges munkát, ha úgy általános, mint különösen iskolai szempontból megkisértjük Arany

e szép költeményének részletesebb taglalását, megvilágítván mindenek előtt előállása körülményeit s azután egyéb tekintetben is tárgyalás alá vevén.

I. Arany e költeményt 1850-ben írta, hihetőleg az év első szakában. Szomorú esztendő volt az a magyar nemzetre. 1849 augusztus havában leveretett a szabadságharcz; az alkotmányt, melynek megvédéséért ontotta volt vérét a nemzet, félre tette a győztes hatalom; idegen katonák durva bánásmódja kegyetlenkedett a szegény legyőzötteken; bitóra hurczolták a szabadsághősöket; a megfélemítés politikája járta; a szabad szó el volt fojtva: magát az elhagyott magyarnak kisírni sem volt szabad. Mit érezhetett ekkor a nemzet szíve: a költő, kit a nemzeti gyász mellett még egyéni fájdalom is sebzett? *Nincs többé nép, kit felgyúltson énekével.* Előbb *keresi* még *az eltünt hív barátot,* kivel azelőtt *versenyben égtek húrjai,* de nem sokára meggyőződik, hogy a kedves barát

> . . . nyugszik immár csendes rög alatt
> Nem bántja többé az Egy gondolat.

Az 1849. utáni leveretés időszaka, mint maga mondja, ólom-súlylyal borúlt *kivált* az ő lelkületére.

Úgy látszik, hogy Arany, a békés szellemű s a jövőbe jós tekintetet vető költő, a 40-es évek vége felé Széchenyivel tartott a politikában, ki a rohamos haladás helyett a békés fejlődést sürgette, mert félt, hogy a rohamos haladás bukásra juttatja a nemzetet. Széchenyi azt mondta 1848 szeptember havában Kassandrai lélekkel: «Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és őrülten. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, mit építénk... Ah! az én füstbe ment életem!» S midőn 1848 vége felé már teljes erejében dühöngött a vihar; midőn már az ország minden részében dúlt a háború: Arany lelkesült ugyan az *önvédelmi* harcz mellett («Nemzetőr-dal»), sőt olykor merészebb hangokat is hallat («A rodostói temető»), de azért nem ragadja magával egészen a szabadságharcz láza, kétkedőleg rázza fejét, s a helyett, hogy harsány csata-dalokat énekelne, elsiratja az első harczokban elesetteket.

A szomorú vég már messzire előre veti árnyékát lelkében. Így énekel ekkor az *Álom-való* című gyönyörű költeményében:

Fölkaczagok bűmban és dühömben sírok
Értetek, zsengéül elesett mártírok!
Szívem fáj. Erősen megtörlöm szememet:
Ébresztem magam, de nem lehet, nem lehet!

Óh, zsenge mártírok, hazám vérvirága,
Korán sírba hulló nemes ifjúsága,
Kikben egy-egy böles vész el, s megannyi bajnok,
Kikben a jövendőt öli áldáz zsarnok:
Lessz-e, vajon, annyi áldozatnak bére?
És derít-e hajnalt a nemzet egére,
Mely sebeitekből kiözönlik, a vér . . . ?
Vagy apákat Isten most a fiakban vér?!

— — — Mert, jaj, a mit látok! — széles e hazában
Dúl fajirtó fegyver, széltiben, hosszában;
Minden bűn: az élet, a szívnek verése:
Százszoros halál egy élet büntetése!
Ott az égő falvak, romba dőlt lakások,
A mezetlen inség, a jajkiáltások,
A vadonba elszórt temetetlen testek,
Mikre éh keselyűk, hollók gyülekeztek!

Természetes tehát, hogy az a költő, ki ennyire féltette a hazát, ki ennyire remegett nemzetéért: a szerencsétlen sorsfordulat után, midőn a haza, a nemzet veszve látszott, teljes csüggedtségbe hanyatlott, a mélyen érző lélek elborúlt. Közös volt ez ugyan akkortájt minden igaz hazafival, de a költőnek, ki mélyebben érez, mint más, fájdalma is emésztőbb. Kedélyvilága elsötétült, szeme az életnek csak árnyékoldalait látta. Ha lantjához nyúl, csak a kétségbeesés, a reménytelenség hangja, a megtört hit panaszai rezegnek a húrokon. Ily hangulatból ered Arany 50-es évek elején írt lyrai költeményeinek legnagyobb része; csak nagy ritkán könnyül meg kedélye annyira, hogy benne a ború és derű egyensúlyra törekszik, vagy hogy a fény és árnyék vegyüléke humoros színt mutat. Ezért mondja Erdélyi János, hogy «okunk van Arany kisebb költeményeit (melyek nagy része az 50-es évek első felére esik) a *fekete szín* után osztályozni».

II. Ily hangulat szüleménye fölvett költeményünk is. Csakhogy ebben a *fekete szín* nem kizárólagos: a csüggesztő eszme mellett ott van a vígasztaló is; a kínzó fájdalomba elmerült lélek már emelkedőben van fölfelé, s a fájdalom és enyhülés egyensúlyba kezd lépni egymással. — Sötét este van, minő a költő kedélye; de egy *árva gyertya* mégis ég a szobában, hogy előzze a sötétséget, mint a költő lelkében is dereng már a világosság. A mint a napi *kínba* bele fáradva kis fiára tekint, föltünik neki, hogy a kis fiú még ébren van, holott máskor ilyen tájt már aludni szokott. Oda vezeti a puha meleg ágyhoz, hogy feküdjék le. A kis gyermek lefekszik, s apja esteli imára tanítja:

«Kis kacsóid összetéve szépen
Imádkozzál, édes gyermekem!»

E kép, az imádkozó gyermek, lett a költő gondolatjainak kiinduló pontja. Imádkozzál, édes gyermekem, légy vallásos, mert a vallás, a hit megkönnyíti az élet terheit, boldoggá teszi a boldogtalan embert. S neked nagyon sok szükséged lesz a vallás vígasztalására: szegény sorsnak nézhetsz elébe, a társadalom, melyben élni fogsz, megromlott, a haza elveszett. Aztán elgondolja, hogy az ő naiv hitén mily sok csorbát ejtett már az élet sok csapása, s felfohászkodik, hogy vajha annyira lecsillapodnék már hánykódó szíve, hogy a hit benne újra *épen* élhetne!

E költemény alapgondolata tehát a következő: *Jelen sorsunk, s a jövőre való kilátásaink kétségbe ejtenének bennünket, ha a vallás vígasztalása háborgó lelkünket meg nem nyugtatná.*

III. Vizsgáljuk most közelebbről e költeményt, s vegyük szemügyre azon részleteit s kifejezéseit, melyekhez magyarázat fér.

«Legfölebb mocsoktalan nevet, a tömegnél hitvány érdemet». A második kifejezés *értelmezője* az elsőnek; a nagy tömeg, a közfelfogás, nem sokat ád a mocsoktalan névre, előtte az nem ér semmit, neki az hitvány érdem.

«Óh, ha bennem is, mint egykor, *épen* élne a hit, vígaszúl nekem.» Ha abban, ki iránt előbb bizalommal viseltettünk, csalatkozunk: elvesztjük benne helyezett bizalmunkat, hitünket. A költő

is sokat csalatkozott már az életben, s így lelkében nem él *épen*, sértetlenül a szebb jövőbe vetett hit. Ugyanezt fejezi ki *Deák Ferencz* is, az 50-es évek elejére vonatkozólag, egy 1861-ben elmondott beszédében: «Minden nap új szenvedéseket hozott, minden új szenvedés egy gyökerét szakasztotta el keblünkben a hitnek és bizalomnak.»

«. . . a vétek irigységre készt». Mintha mondaná: Meglehet, majd tapasztalni fogod az életben, hogy a bűnös emberek jobban boldogúlnak, mint az erényesek, s ilyenkor talán irigyelni fogod gonosz úton szerzett szerencséjöket.

«Álljon a vallás a mérlegen». Ha a mérleget, mely lelked nyugalmát mutatja, lebillenti az emberek között tapasztalt sok visszásság: tedd a mérleg másik serpenyőjébe a vallást, s annak vígasztalása fenn fogja tartani lelked egyensúlyát.

«. . . apáid földje nem honod». Nincs többé önálló Magyarország. Ugyanezen gondolatot fejezi ki *Tompa* a «Pusztán» című költeményében (1850):

«S e földön, hol vérzett-virágzott (t. i. a magyar)
Nyolcz hosszú századig,
E földön, mely már nem hazája,
Mint a zsellér lakik».

«A bölcsőd és koporsód közti ür századoknak szolgált mesgyeül». Mesgye = két szántóföld, vagy kert, vagy szőllő közt járó helynek hagyott keskeny útvonal, választó vonal. — Az egész mondat értelme: a te életkorodban, a születésed és halálod (bölcsőd és koporsód) közti időben, hazánk politikai tekintetben oly nagyszerű átalakuláson megy keresztül, hogy ez a kor úgy lesz tekinthető, mint választó vonal hazánk történetének elmúlt és jövő századai között. Ezt a gondolatot fejezi ki *Kölcsey Ferencz* a «Mohács» című elmélkedésében, midőn ő a mohácsi vészt mondja hasonló választó vonalnak hazánk történetében. (A mohácsi gyásznap) «e nép múltja és jövője közé úgy állott, mint keresztül rohant tenger az általa külön szakasztott két világrész közé».

«Bujdosunk e földi téreken.» Itt e földön csak bujdosók és zarándokok vagyunk; igazi hazánk ott fenn van az égben.

IV. *Szerkezet. Külalak.* Már említettük, hogy e költemény az alanyi költészethez tartozik. Az alanyi költemények legnagyobb részében nincs meg pontosan az írás-művek hármas tagozódása, t. i. a bevezetés, tárgyalás vagy középrész, és a befejezés; leggyakrabban elmarad a bevezető rész, a költő csak sejteti a kezdetet s egyszerre a tartalom közepébe nyúl. Itt azonban feltalálhatjuk a hármas tagozódást. *Bevezetésül* szolgál ugyanis az első versszak hat első sora, mely azon közelebbi körülményt tünteti föl, melyben a költő kifejezendő érzelmei és gondolatai keletkeztek; azután a versszak két utolsó sora megjelöli a kiinduló pontot, s mintegy megfelel a *tételnek*. A második versszakkal kezdődik a *tárgyalás* s tart egészen az utolsó strófa négy utolsó soráig. A tárgyalás három alrészre osztható. A költő imádkozni tanítja s vallásosan neveli fiát, hogy a vallás 1-ször drága kincse legyen neki szegénységében s másoktól függő helyzetében (2—4. versszak); 2-szor a társadalmi felfordúlt viszonyok közt segítse az megtartani lelke egyensúlyát (5. versszak); 3-szor vigasztalja a haza siralmas állapotában s biztassa az égi jobb haza reményével (6. versszak és a 7. első fele). A négy utolsó sorban van a *befejezés*, A költő visszatér a bevezető képhez: a kis fiú már aludni készül, el is mondta esteli imádságát; szép álmokat kiván neki s búcsú-csókkal távozik tőle.

A költemény nyolcz-soros versszakokból áll. A sorok mértékesek és rímesek. Az uralkodó mérték, a tartalom borús hangulatának megfelelőleg, a trochaeus, vegyítve spondeusokkal és olykor pyrrhichiusokkal; a versszakok utolsó sorában a sor elején levő rövid szótag a hangsúlynál fogva hosszúnak veendő, hogy így a látszólagos jambus (*imád*kozzál) spondeusszá legyen: az 5. strófa negyedik sorában az *irigy* szó így jelezendő: *írigy*, hogy spondeust kapjunk; jambus csak egyetlen helyen marad, ú. m. a 7. strófa hatodik sorában ez: *valód*. A verssorok ötödfeles és ötös trochaeusok; ötösek a szakok 5. és 7. sorai, a többi sorok ötödfelesek. Az elhelyezés szerint a szakok első felében páros, második felében keresztrímek vannak; a szakok képlete tehát e tekintetben a következő; *aa bb cd cd*. — A versszakok végén a két utolsó sor mindenütt ugyanaz; ez a *sorismétlés* vagy *refrain*, mely a költeménynek vagy

alapeszméjét, vagy kiindulási pontját, vagy végczélzatát szokta kifejezni; itt a kiindulási pontot emeli ki általa a költő.

A *költői irályt* díszítik a szép szóképek, megszemélyesítések s a szép irály egyéb eszközei. Ilyenek: *magános, árva* gyertya: szóhalmozás (synonyma). — *Kis kacsóid* összetéve stb.: a kicsinyítő szó alkalmazása a nyelv kellemét mozdítja elő. — Ártatlan szíved *tavaszkertében* a *vallást* ezért *öntözgetem:* többszörös metaphora; a szív kertje = fogékony szív, tavaszkert = ifjú szív, — a vallást, mint növényt, bele vetem s öntözgetem. *A sír rálehell; a becsület válla hordja a nyomort; a vétek irigységre készt:* megszemélyesítések. — *A könyekre balzsam,* e helyett: a szív fájdalmára; okozat az ok helyett: metonymia. *A bölcsőd és koporsód közti ür* = az emberi élet; körülírás. Továbbá *bölcső* a születés, *koporso* a halál helyett; metonymia, a jelvény a jelzett dolog helyett. Az idő *mesgyeül* szolgál: rövidített hasonlat. *Álmaid egében* = oly szép helyeken, minőket az égben képzelünk: metaphora. Az ilyen összekapcsolások, mint: *álmaid ege, tavaszkert,* a kifejezés *újsága* által hatnak.

V. *A műfaj meghatározása.* Hogy e költemény a lyrai nembe tartozik, már föntebb mondtuk, s magyarázat nélkül is világos. De határozzuk meg még közelebbről. Láthattuk, hogy nem csupán érzelmek vannak benne kifejezve, hanem ezek mellett gondolatok is, bizonyos rendszerbe foglalt elmélkedés. Már ebből látszik, hogy ez dal nem lehet, mert a dal «a tiszta és egyszerű érzés tiszta és egyszerű kifakadása», tehát benne elmélkedésnek helye nincs. Költeményünknek hangja is emelkedettebb, mint a dalé, bár nem oly emelkedett, mint a fönséges ódáé. E hang s a benne foglalt elmélkedés az ú. n. *bölcselő énekek* közé sorozza e költeményt, melyek e hang emelkedettségét tekintve közép helyet foglalnak el a dal es óda között, s melyek sokszor búsongva az élet küzdelmei miatt, bizonyos erkölcsi oktatást adnak elő, de nem oktató alakban, hanem oly hangon, mely az érzelemre kíván hatni. Ugyanezen műfajhoz sorozhatók Aranynál pl. az «Enyhülés», «Gondolatok a békekongressus felől».

Bölcselő ének, s a czíme «Fiamnak», egy kis fiúnak. Nincs itt ellenmondás? A czím nem úgy értendő, hogy ezen elmélkedést 6—7 éves kis fiának mondja a költő, hanem úgy, hogy fiának látásakor, annak jövőjére tekintve, állottak elő lelkében a kifejezett érzelmek és gondolatok, melyeket fiának ajánl, hogy majd kövesse az oktatást, ha megérti. S ezzel egyszersmind kimondtuk azt is, hogy e költemény az oktatás alsó fokán épen nem tárgyalható: polgári iskolák felsőbb osztályaiban azonban, kellő magyarázat mellett, igen alkalmas a vallás áldásainak fejtegetésére s a vallásos érzés ápolására. Ugyanily czélból fölhasználható Tompának is néhány gyönyörű költeménye, milyenek: «Isten akaratja», «A gyülekezetben», «Nőmnek», «Énekek». S ha tekintjük a kedély sivárságát s a számoló utilitarianismust (hasznossági elvet) a jelen nemzedékben: nagyon helyesen teszünk, ha az ifjúságot nemcsak a vallás-órákon igyekszünk vallásosakká nevelni.

Ha az osztály előhaladottsága megengedi, írásbeli dolgozatra is felhasználhatjuk e költemény gondolatait, készíttetvén egy értekezést a következő tételről: *A vallás áldásai*, vizsgálva ezeket: *a)* az élet bajai és szenvedései (szegénység, betegség); *b)* az emberektől szenvedett sérelmek (az érdem el nem ismerése, alaptalan gyanúsítások stb.) között.

Komáromy Lajos.

A TANÍTÓNŐ MAGA-TARTÁSA, A HÁZI-IPAR ÉS A KÉZIMUNKA TANÍTÁSÁNÁL.

A nő arany oszlop a házban, mondá évezredekkel előtt Salamon a zsidók nagy és bölcs királya. Mai nap így is alkalmazhatnók e bölcs mondatot: a jó tanítónő oszlopa az iskolának és ezáltal a községnek is, ha magasztos hivatását átérzi és betölti úgy, mint azt Juda hölgyei tevék, kik azon korban a háziasság és munkásság által valóban arany oszlopai voltak a háznak, melyben éltek.

Miképen járjon el a tanítónő a házi ipar és kézimunka tanításánál mai nap, hogy az képzőhatással legyen nemcsak az iskolai növendékekre, hanem az egész községre nézve? ez volna a kérdés, mely megoldást vár. Népünk egyik hibája, mondhatjuk bűne, hogy nem tudja megtakarítani azt, mit fáradsággal szerez. A munkás keresményét eliszsza vagy elkártyázza. Ezen prédálási ösztön, ezen helytelenség elharapódzott már nemcsak a magasabb körökben, hanem népünk legalsó rétegében is annyira, hogy nemzetünket csaknem a végső inséggel fenyegeti. A gondolkodni nem tudó ember keresi kutatja okát ezen anyagi pusztulásnak, vádolja közigazgatási közegeinket, vádolja iparunkat, munkabéri szerződéseinket — holott a nyomornak hibáját egyedül saját keblében hordja, saját tudatlanságában, melyből baja ered.

Vádolják az iskolákat, mint a melyekben az ifjúságot nem oktatják eléggé ily erényekben. Az iskola, mint művelési közeg, nemzetünk elszegényedését meggátlandó fontos tényező ugyan, de nem legfőbb, mint ezt sokan állítják. Hatalmasabb erők szüksé-

gesek ehhez, mint az iskola, hogy csak némikép is kiemelkedjék népünk ezen hibákból. Nem akarom elvitatni az iskolák e nemű érdemét, sőt elismerem és kiemelem, hogy az a mit az iskola tesz és tehet, hatalmas emeltyű közvagyonosodásunk mérlegében.

Elszegényedésünk egyik hatalmas okának tartják nőink tudatlanságát, munkátlanságát. Ez volna tehát az út, melyen a jó tanítónőnek sok tenni valója lenne, hogy megtanítsa nemcsak a gyermeket az iskola falain belül, de az anyákat is künn az életben, kimutatván nekik, hogy a munkásság és háziasság a nő legszebb erénye, mely után törekedni minden nőnek erkölcsi kötelessége.

Boldogságunknak alapja saját munkásságunk; — ez volna jelszó, melyet följegyezhetnénk az iskola falára, miként Delphi szent berkében azon mondatot: Ember, ismerd meg magadat. Az iskola legyen a munka parthenona a gyermekre nézve gyakran, a tanítóra mindég, így el lesz döntve azon nehéz kérdés, hol és hogy kezdjük növendékeinknél a munkásságot, hogy az képző és egyszersmind hasznothozó is legyen.

Valamint azonban a föld is csak apró porszemekből áll, melyek így tömörűlve teszik azt oly hatalmassá, úgy jólétünk is nem mindjárt forintokkal kezdődhetik, hanem csak fillérekkel. Mivel pedig szellemi filléreink is az elemi iskolában gyűjtetnek első sorban: szükséges, sőt kell, hogy anyagi tőkénk is ott vegye eredetét s e kettő erősödve kisérjen ki az élet nehéz útjára, a küzdelmes tengerre, melynek élet a neve.

A gyermek ösztöneinél fogva úgyszólván már a bölcsőben kezdi a munkát, midőn kicsiny kezeivel tépi ruhájának fodrait; ezen ösztöne kiséri őt játékaiban, ez iskolai foglalatosságaiban és végre mint embert munkájában. Azt szokták mondani a jó játékos gyermek munkás ember is lesz, mert cselekvési ösztöne őt arra fogja serkenteni; azonban a tanító feladata, hogy ezen cselekvési ösztönt úgy vezesse, miszerint az ne maradjon csupán csak játékösztön.

Az volna tehát a kérdés, mikor kezdjük rendszeres munkára szoktatni a tanulót és mily munka nemeket adjunk neki, hogy azt meg is kedveltessük és később hasznát is lássa. Itt leginkább

a háziipar és kézimunka tanítását vezszük fel, mint a mely tárgy egyenesen a munkásságra ösztönzi a növendéket.

I. Legyen a munkanem egyszerű, a mindennapi élet szükségleteihez mért és a nép gondolkodásának megfelelő; mert a szülő is örömestebb fog beleegyezni, oly munka készíttetésébe, mely az ő szükségleteinek és szokásának megfelel, mint az olyanokéba, melyeket nem használhat, melyeket nem ért. Népünk idegenkedik az iskolai kézimunkáktól azért, mert ezt még ez ideig meg nem szokta, másrészt mert eddig az iskolák teljesen elvették a nép bizalmát a kézimunkáktól részben az izlés legalacsonyabb fokán álló ügyetlen, dinnyét narancsot utánzó gombostű-tartókkal, párnákkal stb. részben pedig iszonyú zsarolásaival, melyet a szülőkön kezdett és bevégzett munkákért elkövetett. A 3—4 leány gyermekkel megáldott szülő sem a költségeket nem győzte fedezni, sem a készített haszontalanságokat elrakni.

Ilyen viszonyok között ne csodálkozzék a tanítónő, hogy a szülők nehezen adják beleegyezésüket az iskolai kézimunkák készítésébe. Azért helyesen és czélszerűen teszi a tanítónő, ha első sorban azon munkanemeket veszi elő az iskolában, melyek azon községben túlnyomók, hogy úgy mondjam divatosak. Például hazánk felső vidékén tanítván, milyen furcsa lenne, ha ő egész merevséggel ragaszkodnék a tantervhez, és elkezdené a kötés, horgolás, reczézés stb. iskoláját oly községben, a melynek egyetlen egy harisnyahordó embere nincs! Hazánk felső vidékein vegye elő a tanítónő az iskolában azon házi-ipari és kézi munkákat, melyet a nép már századok óta folytat, t. i. saját fehérneműjének olyféle kivarrását, mint ezt a férfiak és nők felső ingeiken és ruháikon viselik. Hogy az ilyen iparmunka méltó a figyelemre, felkarolásra és tovább fejlesztésre a tanítónő részéről is, mutatja az, hogy a kormány egész gyűjteményt rendezett ezen munkanemből az iparmuzeum számára.

Különben is ezen iparág, jobban mondva háziiparág ha hanyatlásnak nem indúl is, az illető vidékeken lassankint elkorcsosodik, elveszti eredeti szépségét és izléstelenségekbe sülyed. Ezeket fejleszteni volna hivatása a tanítónőnek az iskolában; ez által a

szülőknek hasznot hozna, tanítványait megtanítná a náluk leghasznosabb, legszükségesebb munka nemre, és egyszersmind jövedelmező forrást is nyitna nekik. Másutt ismét olyan fehér hímzés szokásos viselet, mely egyszerű lyukakból és némi levelekből áll. Ezeket, habár kiállításuk igen gyarló, szívesen megfizetik a nők, s az ily munka megtanítása által jelentékeny tőkét gyarapítna a tanítónő a községben: oly tőkét, mely évenkint rendesen cseh asszonykák zsebébe vándorol.

Röviden tehát I. oly munkanemeket vegyen elő a tanítónő első időben, melyek azon helyen honosak és a nép pénzért veszi, II. hagyja el az olyanokat, melyek sem a nép szükségét sem rokonszenvét nem bírják. Ne hirdesse minden áron az ipari munkákat és az ipart, mert ettől még idegenkedik népünk, nevezze kézimunkának, ezt érti, tudja a nép, ebben segélyére lesz, s a tanítónő fáradságát siker és elismerés koronázza.

II. A tanítónő hasson a népre az iskolai tanításon kívül is, saját családi élete és munkássága által. A háziasság a nő legszebb erénye, ez kétszeresen szép és magasztos erénye legyen a tanítónőnek, ki hivatva van az egész község nőinek anyagi és szellemi ügyeikben vezérökké lenni. Ő reá irányúl az egész község nőinek szeme, a mint ő tesz, gondolkodik, úgy tesz növendéke, úgy cselekszik annak szülője. Legyen azért a tanítónő házi élete olyan, a milyennek akarja községét nevelni, t. i. példás mindenben. Legyen maga az egyszerűségnek, tisztaságnak külső megjelenésében is példányképe; magaviseletével, beszédjével, nézeteivel irányadó; házikörében legyen munkás, árulja el egész környezete, háza, udvara kertje hogy ott munkás, értelmes nő lakik.

Így folytatva életét, a község női örömmel vesznek példát tőle és követik őt mindenben. Munkára nevelve, a munkára példát adva, betölti a tanítónő hivatásának legszebb, legragyogóbb feladatát, mely nemcsak a tanítónőt, hanem általán a nőt oly szépen jellemzi.

A tanítónő nemes lelkénél és buzgalmánál fogva ne resteljen és ne kicsinyeljen semmi munkanemet, erre szoktassa mindenkor növendékeit is. Szokásos ugyan még napjainkban is, a női kézi

és házi-munkákról kicsinylőleg, lealacsonyítólag beszélni sok helyt, különösen teszik ezt kevés műveltséggel bíró férfiak, kik a nőket gúnyból a fakanálhoz és foltozáshoz utasítják, mely helytelen és általuk fel nem fogott könnyelmű szavak által igen gyakran elvonják a komoly műveltséggel nem bíró nőt a házi foglalatosságtól és kötelességtől. Pedig ha tudnák, hogy az a fakanál és az a foltozás a társadalom jólétének, a családok boldogságára milyen fontos: nemhogy lealacsonyítólag, de magasztalólag beszélnének a női munkákról.

A munka, legyen bármily egyszerű, mindig nemesít, ellenben a tétlen, dologtalan és gondatlan élet a bűn eszközlője, fentartója; mindég lealáz, legyen az bár a trónon, vagy a kunyhóban.

Kucelnik Vilma.

A SKROFULÁS GYERMEKEK ÉRDEKÉBEN.*

A közegészség javítására irányúlt törekvéseinkben kiváló figyelmet érdemelnek a gyermekek. Czélszerű táplálás, a gyermek egyetlen természetes tápszerének, a tejnek hatósági ellenőrzésével, azon csecsemőknek közgondviselés alá vételével, kik ápolás hiányában egyébként elpusztulnának, számos gyermeket vihetünk át az élet legfenyegetettebb időszakán, az első életéveken, így szaporítva nemzetünket, és ezen belső szaporodás által adva meg hatalma és jóléte alapfeltételét. De az első éveken túl is nagy ellenség járja körül «a nemzet jövőjét», s ragad ki soraiból számos áldozatot és kárhoztat még többet arra, hogy nyomorék vagy gyenge testalkattal, csökkentett vagy elpusztult munkaerővel tengje át önönmagának és a társadalomnak terhére való életét. Ez az ellenség, a skrofula a társadalom minden rétegében el van terjedve és a társas együttélés számos egymásba bonyolódott egészségi ártalmában birja a tenyészésére, pusztításaira kedvező talajt. Mint közcsapás, hatósági és társadalmi ellenszereket tesz szükségessé.

A városi élet legkedvezőtlenebb az egészségnek; azért a skrofulakór is a városi lakosságban van leginkább elterjedve. Itt van tehát szükség a segélyre első sorban és legnagyobb mértékben. A városi lakosságban a vagyontalan osztály képezi a túlnyomó részt; itt nyilik a legtágasabb és leghálásabb tér a köz- és magánjótékonyság előtt a szegény skrofulás gyermekek sorsán segíteni.

A külföld e téren is jóval megelőzött bennünket. Fürdő helyeken, a tenger partján kórházakat, meg egészséges falusi levegőben gyarmatokat alapítottak, hová a nagy városok skrofulás gyermekeiket gyógyulás, üdülés kedvéért küldik.

Anglia már a múlt század végén (1796) állított Margate ben tengerparti kórházat (seabathing infirmary); azóta a 30-at haladja meg az ilyen intézetek száma a sziget-királyság partjain és belsejében. Olaszország 1856-ban látta Viareggioban az első tengeri kórház (ospizio marino) felállítását; azóta csak nagyobb intézet több mint 20 diszíti Olaszország partjait. Franczia országban az első kisérletet St.-Malo közelében már 1846-ban tették, 1857-ben Boulognehoz közel Groffliers faluban Perrochaud orvos is megpróbálta a gondjaira bízott párizsi lelenczek skrofulás bántalmai ellen a tengeri fürdőket, és oly kitünő eredményt ért el, hogy Párizs városa szegénységügyi hatósága már 1861-ben 100 gyermek felvételére szolgáló ideiglenes kórházat állított fel a közeli Berck-sur-Mer-ben, melynek hasonló sikerei újabban egy óriási tengeri kórház (hospice maritime) épitésére vezettek. Ez 3 millió frankba ke-

* E rövidke czikket a t. szerző szives engedelmével a „*Term. tud. közlöny*“ legutóbbi füzetéből vettük át.

rült és Párizs kórházaiból oda küldött 600 gyermeknek nyújt gyógyulást a tengeri fürdők és az oxygénben dús tengerparti levegőnek nehány hónapon, szükség szerint 2—3 éven át élvezete által. Hasonló intézeteket alapítanak újabb időben Németországban (Norderney), Németalföldön, Belgiumban, Dánországban. Az Egyesült Államok nagy kikötő városainak még hajó-kórházaik (floating hospitals) is vannak, azaz olyan hajóik, melyeken naponként több száz gyermeket visznek egész napi sétára ki a tengerre.

A tengeri kórházak kitünő hatásának illusztrálására szolgáljanak a következő számok:

	ápolt gyermek	gyógyult	tetemesen javult	nem javult vagy meghalt
Berck-sur-Mer (1861—66)	380	62%	24%	14%
Margate (1876—78)	883	68%	27%	5%
8 olaszországi tengeri kórház [u. m. Fano, Rimini és Sestri (1870-ig) Velencze (1868—79) Voltri (1865—1875), Palermo (1874—74), Loano (1872)—75 és 1878) Cagliari (1879)]	16517	45%	48%	7%
Scheveningen [Németalföld 1877—79)]	117	90%		10%

A külföldi tapasztalatokkal szemben nem szabad tétlenül néznünk, miként pusztítja a skrofula-kór nemzetünk gyökerét. Megpendítette ez eszmét már 1873-ban Fodor tnr., és Fiume vidékét, különösen Abbaziát jelölte ki e czélra legalkalmasabb helyül. Felhivása a fővárosi jótékony egyesületekben nem talált visszhangra.

A külföld számos fürdőhelyének is (jód- s lápfürdők) van kisebb-nagyobb intézete skrofulás városi gyermekek számára. Hazánk oly gazdag ásványvizekben, hogy a hely megválasztását csak nehezíti. A gazdag családfő, kinek gyermeke gyógyulást talált a fürdőben, szívesen áldozna nehány forintot, hogy a vagyontalannak a gyermeke is részesülhessen a természet adományában, és ha az ásványvizek árát még oly csekély összeggel is emelnék, ezt ismét csak a gazdag fizetné és tőke gyűlhetne össze mely a forrást a szegénynek is hozzáférhetővé tenné.

Az iskolai szünetekre alakított gyarmatok képezik a gyenge, skrofulás gyermekek istápolására irányúlt intézmények legifjabbikát. 1876. évben Bion plébános kezdeményezte azt Zürichben és csakhamar követték példáját Bázel, Frankfurt, Stuttgart, Drezda, Bécs, München és Berlin. E városokban külön bizottságok alakúltak, melyek télen át gyűjtéseket rendeznek, a szünetek közeledtével pedig kiválasztanak az iskolás gyermekek legszegényebbjei és legbetegebbjei közül annyit, a hánynak eltartására a begyűlt összegből telik, és azokat tanítók és tanítónők kíséretében falura, erdős, hegyes vidékre küldik 3—4 hétre. Több ilyen nyári szünetről fekszik előttünk Varrentrapp jelentése Frankfurtból, a mely részletesen mutatja ki, minő kedvező befolyással volt a gyermekek növekvésére a sok mozgás az üdítő levegőben, még pedig nemcsak a künnlét tartamára, hanem a gyermekek további tenyészésében is.

Bizonyítékúl szolgáljanak a frankfurti 3 évi (1878—1880) főszámok: A testsúly növése a következőkből tünik ki:

	Fiu	Leány	8—15 éves gyermek összesen
Szüneti gyarmatokra küldetett	254	121	375
Ezeknek testsúlya volt induláskor átlagban	54,16 font	52,97 font	53,37 font
Quetelet szerint a 8—15 éves gyermekek átlagos testsúlya	63,62 «	60,10 «	61,86 «
úgyhogy a kiküldött gyermekek el voltak testsúlyokban maradva	9,46 «	7,13 «	8,29 «
25 napi falusi tartózkodás alatt a súly szaporodott	2,32 «	2,12 «	2,22 «
míg Quetelet szerint a 8—15 éves gyermekek súlyszaporodása 25 nap alatt csupán	0,41 «	0,42 «	0,42 «

Budapest sok ezer iskolás gyermeke közül hány szorúl a falusi levegő jótéteményére, és hány kénytelen azt szülei szegénysége miatt nélkülözni! Több hó választ el még a szünetektől; még van idő, hogy a szüneti gyarmatok nálunk is, s még ebben az évben megindulhassanak.

Ezekben csak főbbjeire szorítkozom a szegény, gyenge, vagy skrofulás gyermekek gyámolítására szolgáló intézményeknek s már is láthatjuk, mennyire elmaradtunk a művelt küldföldtől. De ezen elmaradottságunkban ne csüggedjünk el, hanem siessünk a legelső tettre; bármi csekély lesz is a kezdet, öntapasztalatunk majd terjeszti az érdeklődést az ügy iránt s az ki fog fejlődni. Nyári utazásomon bámulattal szemléltem a calais-i csatorna partján a berck-sur-mer-i pompás tengeri kórházat: és ennek szinte árnyékában még ott áll a szerény halászlak, mely néhány gyermekkel megkezdett első kisérleteknek volt színhelye. Ma 600 gyermekből álló sereg játszik a part fövenyében és erősíti az Atlanti óczeán habjaiban a skrofula-kórtól elgyengült vagy elnyomorodott tagjait.

Rózsahegyi A.

Az országos tanítói gyűlésre vonatkozó rendeletről.

A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter elérkezettnek ítélvén azon időt, melyben a néptanítói egyesületek országos szervezése szerencsésen keresztül vihető, f. é. márcz. 9-dikén egy igen nagy fontossággal bíró rendeletet bocsátott ki, melyben értesíti a III-dik egyetemes tanítói gyűlés végrehajtó bizottságát arról, hogy még a folyó évben, augusztus hó folyamában az országban létező összes néptanítói egyesületeket és testületeket képviseleti alapon tartandó országos gyűlésre egybe fogja hívni, hogy az ország néptanítóságának az országos népoktatásügyi kérdésekre vonrtkozó véleményét meghallgathassa. A miniszteri rendelet az országos tanítói gyűlésre vonatkozólag a következő irányadó megállapodásokat tartalmazza:

1. Minden egylet vagy tantestület jogosítva lesz egy képviselőt választani s küldeni az orsz. gyűlésre, kiknek útiköltségeiről és napidijairól a miniszter gondoskodik. 2. az orsz. tanítói gyűlés maga választja meg elnökét, alelnökét, jegyzőit. A tárgyakat előbb szakosztályokban vitatják meg, s azután

terjesztik a plenum elé. Ügyrendjét szintén a gyűlés maga állapítja meg.— 3. Hatásköréhez fog tartozni tanácskozni és véleményt mondani minden kérdésről, melyek *a)* az iskolai nevelés és tanítás előmozdítására tartozó ismeretek gyarapítására és tanításuk módszerére s mind a kettőnek a tanítók közti általános terjesztésére nézve *b)* az iskola belső életére vonatkozó rendtartás és fegyelem gyakorlása módjának javítására nézve, *c)* e tanítási eszközök javítására és terjesztésére nézve a vidéki tanító-egyletek kívánságára vagy a közoktatási miniszter egyenes elhatározásából az orsz. tan. gyűlés eleibe terjesztetnek, *d)* az Eötvös-alap ügye is hatásköréhez tartozik. 4. Az orsz. tan. gyűlés határozatai, mint vélemények a gyűlések jegyzőkönyveivel együtt a közoktatásügyi miniszterhez terjesztetnek, a ki azoknak alkalmas módon való közzétételéről gondoskodik. 5. Minden ily gyűlés alkalmával az orsz. tanszermuzeumban tanszerkiállítás rendeztetik a végre, hogy a gyűlés tagjainak alkalmuk legyen mindennemű taneszköz alaposan megismerni.

Ugyancsak e rendeletben hívja föl a miniszter a végrehajtó bizottságot arra is: adna véleményt a már létező egyesületeknek oly módon való szervezésére nézve, hogy azok a hazai népnevelésügyet minél üdvösebben szolgálhassák stb. — A miniszter ezen rendelete által kijelentette, hogy kész örömmel hajlandó egy oly intézménynek életbe léptetésére, melynek segítségével mind azt, mi jót és üdvöst a népnevelésügyre nézve a magyarországi néptanítók a szövetség létrehozása által el akartak érni, biztosan meg lehet valósítani, a nélkül, hogy az ország tanítóságának nemzetiségi és felekezeti, avagy más alapokon bekövetkezhető szétszakadozásától tartanunk kellene, mi az egyesületeknek más módon való egyesülése, a szabad szövetkezés mellett biztosan bekövetkeznék. — Miként értesültünk a magyar néptanítóság egy része örömmel fogadta a kormánynak ezen intézkedését — s miután a szövetség ügye a képviselőház kérvényi bizottságában is oly módon döntetett el, hogy az egyesületek országos szervezésének keresztül vitele a miniszterre bízandónak véleményeztetett, — mit sem tartunk bizonyosabbnak mint azt, hogy az ország összes tanítósága azon leend, hogy azon az úton valósitsa meg a rég kitűzött czélt, melyet a kormány is, a néptanítóság is egyiránt szentnek tartanak, s a melyet a miniszter czélszerűbbnek ítélt a szövetségnél. Nem tartunk attól, hogy a miniszter a néptanítóságnak minden üdvös és józan kívánságát ne teljesítse, ha tőle függ s ezért hisszük, hogy a véglegesen még meg nem állapított orsz. tan. gyűlést szervező rendelet is kedvező és lényeges módosításokat illetőleg bővítéseket fog nyerni, a végrehajtó bizottság véleményének meghallgatása után, ha a végrehajtó bizottságot azon higgadt, bölcs megfontolás irányozza, mely hozzá méltó, s melyet eddig rendesen követett is.

Mi örvendezve nézünk azon boldog óra elé, melyben a magyar nemzet néptanítósága egy értelemmel és szent lelkesedéssel egyesülten munkálkodik a népnevelésügynek emelésén ama férfiú vezetése mellett, a kire a királynak és a nemzetnek közös bizalma a magyar közoktatásügy kormányzását bízta.

Nem tudjuk, nem is akarjuk egy pillanatig sem elhinni, hogy a magyar közoktatásügyi miniszternek a magyar tanítóságról valaha úgy lehetne úgy kellene nyilatkoznia miként a porosz tanítókról a porosz közoktatás-

ügyi miniszternek, a ki egy újabb rendeletében többek közt így szól: «. . . . sok tanítóegylet nem egyéb, mint agitatorius elkülönző törekvések fészke. E törekvések közösen jellemző ismertető jelei: a maga tudományának és tehetségének határtalan túlbecsülése, túlzott és jogtalan igények mindenféle állásokra és kitüntetésekre; a vonakodás felebbvalóinak engedelmeskedni; rendszeres igyekezet a vallás és iskola közötti kapcsolatot lazítani, szakismeret és érett itélet nélküli kicsinylése az állami és pedagogiai intézményeknek. Mindez bizonyítja, hogy a tanítóegyletek egyrésze tévúton van és e körülmény komoly veszélyt rejt magában a népiskola kellő felvirágzásra nézve. Ennélfogva kötelességemnek tartom, e veszélyeket nem csak szemei elé tartani a népiskolai tanítótestületeknek, hanem egyszersmind inteni őket, hogy komoly törekvések által igyekezzenek elérni azt, a mi után, hamis útakra tévedve, haszontalan fáradoznak.»

Mi a magyar néptanítóságot az ország népnevelőinek akarjuk tartani s a nemzet leghívebb és legmunkásabb testületének ismerjük, kik között, ha akadnak is egyesek, kiket nem vezérel a higgadt meggyőződés, de a nagy többség soha sem érdemelte meg e tekintetben az elitélést. Ezt bizonyítják eddigi egyetemes gyűléseinken hozott határozataink is s erről fogja a világot meggyőzni az augusztusi orsz. tanítói gyülés is, melyre nekünk is e lapokban a leányiskolák kérdéseit illetőleg — kellőleg el kell készülnünk. Ugyanezért ez alkalommal felhívjuk az illetőket — tanácskoznának a felől: *Mely kérdések volnának első sorban a leányiskolákat illetőleg fölvetendők s megbeszélendők a legközelebbi orsz. tan. gyülésen!*

— A fentebbi hírrel kapcsolatban közöljük azt az örvendetes tényt is, hogy a nm. vall. és közokt. *m. kir. miniszter úr* — kegyesen fogadván az Eötvös-alapnak folyóiratunk múlt számában közölt évi jelentését — *1200 frttal járult azon összeghez, melyet az Eötvös-alap központi gyüjtőbizottsága az ez évben kiosztandó ösztöndijakra kijelölt. Ekképen az idén az Eötvös-alap 2400 frtot oszthat ki ösztöndijakban* és segélyképen, s ehez képest módosította is, illetőleg kibővitette régebben hirdetett pályázatát.

Magyarázat színes himzés-minta mellékletünkhez.

a) *Katrincza-szegély*, Székelyfalváról Temesmegyében; román minta. Igen gyakori használatú. E minta már a renaissance befolyása alatt készült, habár a renaissance is fogadott el keleti mintákat.

Alkalmas: 1) szövés- és kelmefestésnél, 2) aranyhimzésre, színes- és fehérhimzésre 3) lánczhimzésre(Tambouriren), 4) applicatio-munkákra, 5) fa- és porczellánfestésre, 6) mint rajz-minta.

b) *Gobelin-szőnyeg* azon gyüjteményből, melyet Fischbach Fr. «Délszláv diszítmények» cz. alatt adott ki 1870-ben. Az eredetiben durva szőnyegminták ott annyira vannak kisebbítve, hogy finomabb kézimunkákra is alkalmasak.

Alkalmas: mindazon munkákra, melyekre az I. *a)* alatti minta használható.